

BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN EKONOMİ POLİTİĞİ VE TARİHSEL EVRELERİ-2* **POLİTİCAL ECONOMY OF REGIONAL INTEGRATIONS AND HISTORICAL PHASES-2**

Şükrü İNAN**

Öz

Bölgeselleşme uluslararası ekonomi politikteki değişimlere bağlı olarak üretim, tüketim ve bölüşümün yeniden organizasyonu sağlamada önemli bir süreçtir. Yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda dar bölgelerden geniş bölgelere ve gevşek entegrasyonlardan daha sıkı entegrasyonlara kadar bölgeselleşme eğilimleri dünya ekonomisi ve politikası ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısı ile bölgeselleşme evreleri de gerek dünya ekonomi politikasındaki değişimlerle ve gerekse de ortaya çıkan bölgesel entegrasyonların dünya ekonomi politikalarına etkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yeni bölgesel entegrasyon evreleri ortaya konulmaktadır: Politik İmparatorluk Bölgesel Entegrasyonu, Ulus-Devlet Bölgesel Entegrasyonu, Merkantilist Bölgesel Entegrasyon, Emperyalist Bölgesel Entegrasyon, Hegemonik Bölgesel Entegrasyon ve Post-Hegemonik Bölgesel Entegrasyon.

Bu çalışmada bir önceki çalışmanın devamı olarak uluslararası sistemde "Emperyalist Bölgesel Entegrasyon, Hegemonik Bölgesel Entegrasyon, Post-Hegemonik Bölgesel Entegrasyon" süreçleri politik ve ekonomik güvenliğin sağlanması, refah etkileri ve diğer entegrasyonlara etkileri yönünden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ekonomi Politik, Entegrasyon, Bölgeselleşme, Bölgeselcilik, Bölgesel Entegrasyon Evreleri.

Abstract

Regionalization is an important process in reorganizing production, consumption and distribution depending on the changes in international political economy. Regional trends from narrow regions to localized, national and international areas and from loose integration to tighter integration are directly related to world economy and policy. Therefore regional integration phases should be evaluated within the changes in the world political economy and effects of regional integrations to global political economy. In that context, new regional integration phases are introduced as: Political Empire Regional Integration, Nation-State Regional Integration, Mercantilist Regional Integration, Imperialistic Regional Integration, Hegemonic Regional Integration and Post-Hegemonic Regional Integration.

In this study, as a second part of the previous article, processes of Imperialistic Regional Integration, Hegemonic Regional Integration and Post-Hegemonic Regional Integration in the international system are evaluated comparatively in terms of providing political and economic security, wealth effect and influences on other regional integrations.

Keywords: International Political Economy, Integration, Regionalization, Regionalism, Phases of Regional Integration.

1. Giriş

Bölgeselleşme uluslararası ekonomi politikteki değişimlere bağlı olarak üretim, tüketim ve bölüşümün yeniden organizasyonu sağlamada önemli bir süreçtir. Yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda dar bölgelerden geniş bölgelere ve gevşek entegrasyonlardan daha sıkı entegrasyonlara kadar bölgeselleşme eğilimleri dünya ekonomisi ve politikası ile doğrudan ilişkilidir. Bölgeselleşme eğilimleri aynı zamanda da ekonomik gelişmenin bir aracı olarak ortak güvenliğin sağlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Bölgeselleşme gerek uluslararası iktisat ve gerekse uluslararası ekonomi politik literatüründe oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle uluslararası iktisatta ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde yapılan çalışmalar bölgeselleşmenin ulusal ve uluslararası ekonomik ve ticari etkileri üzerinde dururken, uluslararası ekonomi politik ise daha çok uluslararası istikrar ve güvenlik üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Her ne kadar ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde bölgeselleşmeye ekonomi biliminin ilgisinin Viner'le başladığı kabul görse de aslında liberalizm (Smith, Ricardo) ve korumacılık (List, Fichte, Hamilton) çerçevesindeki eski tartışmalar bölgeselleşme ve bölgesel entegrasyon kavramı ile doğrudan ilişkilidir.

Bölgeselleşme ve bölgesel entegrasyonla ilgili temel çalışmalar Viner 1950, Tinbergen 1954, Meade 1955, Lipsey ve Lancaster 1956, Tinbergen 1965, Balassa 1967, Machlup 1975, 1977, Kemp-Wan 1976, Cooper ve Massell 1965, Johnson 1965, Bhagwati 1968 genellikle bölgesel entegrasyonların ulusal ve uluslararası

* Çalışmada bütünlüğünün sağlanması için ilk iki kısım bir önceki makaleden büyük oranda aynen alınmıştır; İNAN, Şükrü (2017). "
** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD, sukru.inan@inonu.edu.tr

ticari-ekonomik etkileri üzerine yoğunlaşırken Kindleberger 1962, Keohane 1980, Buzan 1984, Buzan ve Waever 2003, Katzenstein 2005 ise ulusal ve uluslararası istikrar, güç ve güvenlik üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmışlardır. dolayısı ile bölgeselleşme uluslararası ekonomi-politik bir yaklaşım çerçevesinde ortaya çıkmakta ve değerlendirilmek durumundadır.

Bölge ile ilişkili olarak bölgesel kavramı ise Machlup'a göre (1975, 45) (i) ülkenin bütünü oluşturulan parçaları (provincial/eyalet-vilayet gibi) ifade etmek, (ii) iki veya daha fazla ülkenin oluşturduğu çokuluslu yapıları ifade etmek ve (iii) herhangi bir bölge, ulus veya uluslar birliğini aynı zamanda bütün bir dünya çerçevesinde ifade etmek gibi üç anlamda kullanılmaktadır. Viner tarafından ülkenin herhangi bir parçasını (eyalet/vilayet) ifade etmek anlamında birinci biçimde, Ohlin tarafından üçüncü anlamında, alanın ilişkisi bağlamında ve çoğu yazar da ikinci anlamında ülkeler arası gruplaşmalar ve bloklaşmalar biçimlerinde bölge kavramını kullanmışlardır.

Bölgesel Entegrasyonlar bu çerçevede ulusal entegrasyon, uluslararası entegrasyon ve küresel entegrasyon olarak temelde sınıflandırılmakta ve ekonomik entegrasyon aşamaları; Tercihli Ticaret Anlaşması, Serbest Ticaret Anlaşması, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik (Parasal) Birlik olarak ele alınmaktadır. Her bir aşama daha sıkı bir entegrasyona ve nihayet siyasal entegrasyona kadar gidebilmektedir. Ayrıca bölgesel entegrasyonlar; ticari bütünleşme, faktör bütünleşmesi, politika bütünleşmesi ve tam bütünleşme olarak da değerlendirilmektedir. "Entegrasyon süreci, genellikle bir bölgenin oluşumuna yol açmaktadır. Bölgecilik [Bölgeselleşme], coğrafi bütünlüğü olan ülkeler arasında iç bağımlılık olarak tanımlanabilir" (Ertürk, 1993, 6) dolayısı ile ekonomik entegrasyon süreci ile bölgeselleşmeyi/bölgeselciliği birbirinden ayırabilmek oldukça zordur. Her entegrasyon daha geniş bir bölgede ekonomik ve politik bir bütün oluştururken diğer bölgelere karşı da bir ayrımcılığı beraberinde getirebilmektedir. Entegrasyon ve bölgeselleşme çerçevesindeki ayrım ise "ekonomik entegrasyonun küresel boyutta gerçekleşebilme olanağı her zaman sözkonusu iken bölgeselleşme küreselleşme ile kavramsal olarak ayrılık oluşturmaktadır. Bu nedenle bölgesel entegrasyonlar ikinci en iyi teori olarak değerlendirilmektedir.

Bölgeselleşme (regionalization) ve bölgeselcilik (regionalism) kavramları da bölge kavramına açıklık getirmekten çok belirsizliğini arttırmaktadır. Fishlow ve Haggard, ekonomik akımların bölgesel yoğunlaşmasını bölgeselleşme ve ülkeler arasındaki ekonomik politika işbirliği ve koordinasyonla belirlenen politik süreci ise bölgeselcilik olarak birbirinden ayırmaktadırlar (Mansfield ve Milner, 1999, 591).

Bölgeselleşme sermaye, mal ve insanların belli bir coğrafi alan içerisinde sınır ötesi hareketlerindeki artış olarak da tanımlanmaktadır. Bölgeselleşme katı devlet müdahalelerinin olmadığı toplumsal bir süreç olarak piyasa temelli gelişme göstermektedir. Bölgeselleşmenin temel aktörleri hükümet-dışı aktörlerdir ve aşağıdan yukarıya doğru kendiliğinden gelişen bir süreçtir. Buna karşın bölgeselcilik yukarıdan aşağıya bir süreç olarak, devletlerin politik iradeleri ile belli bir coğrafi alanda resmi düzenlemelerle gerçekleştirilen yapay bir oluşumdur (Hoshiro, 2013, 2). Bölgeselleşme piyasaların firma politika ve kararları ile entegrasyon sürecini ifade ederken, bölgeselcilik ise devletler tarafından yürütülen işbirliği projeleri olarak genel kabul görmektedir (Higgott, 2007, 87)

Bölgeselleşme (regionalization) daha çok küreselleşme kavramı ile birlikte kullanılabilen bir kavram olarak tarihsel süreçte ekonomik ve politik güç merkezleri etrafında ve bu güç merkezlerinin ticari-ekonomik ve politik uygulamaları ile şekillenen bir olgudur. Kapitalist gelişmenin doğal bir sonucu olarak da görülebilir ve genellikle önde giden ülkelerin sahip oldukları üstünlüklere bağlı olarak serbest ticaret politikaları ile küreselleşmeye doğru evrilebilmektedir. 19. yüzyılın ortalarında bütün dünyaya yayılan ticaret anlaşmaları ve MFN (Most Favoured Nation) uygulamaları (Machlup, 1977; Mansfield ve Milner, 1999) bölgeselleşme olarak ifade edilse de aslında bölgeselciliğin ortaya çıkardığı sorunları aşma yolunda küresel bir bütün oluşturma yönündeki faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Bölgeselcilik (regionalism) ise bölgeselleşme/küreselleşme sürecinde geriden gelen ülkelerin serbest ticaret çerçevesinde mutlak üstünlüklere sahip ülkelerle rekabet edememeleri nedeniyle daha çok korumacı bir anlayışla ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ikinci en iyi teori olarak bölgeselleşme birinci en iyinin tam anlamıyla gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkarken, bölgeselcilik ise birinci en iyiye bir tepki olarak veya korumacılığın güçlendirilmesi biçiminde veya ekonomik ticari alanın korunması ve genişletilmesine yönelik olarak ikinci en iyi teori biçiminde gerçekleşebilmektedir.

Bölgesel entegrasyonlar ister bölgeselleşme ve isterse bölgeselcilik biçimlerinde olsunlar, mal, hizmet ve faktörlerin daha geniş bir alanda daha verimli hareket edebilmesini sağlayarak refah artışını sağlamak, kalkınma ve sanayileşme stratejileri için ortam oluşturmak, ticari, ekonomik ve politik etkinlik alanını genişletmek ve temelde ekonomik ve politik güvenlik sağlamak amaçları ile ortaya çıkmakta ve dönüşmektedirler.

Bu amaçlardan refah etkisi bölgesel entegrasyonların ulus-altı mikro bölge düzeyinden küresel entegrasyon düzeyine kadar önemli bir etkidir. Refah etkisi bütün bölgesel entegrasyon düzeylerinde de temel etken olmakla birlikte, 1990 öncesi literatürde dört ayrı yaklaşımla ele alınmaktadır (Panagariya, www.columbia.edu:1-2): Ticaret yaratıcı ve ticaret sapırtıcı kavramları ile Vineryen refah analizi, gümrük birliklerinin refah artışı için gerekliliğine odaklanan Kemp-Wan yaklaşımı, endüstrileşme maliyetlerini minimize eden Cooper-Massell-Johnson-Bhagwati gümrük birliği analizi ve birlik üyelerine dışsal değişimlerinin etkilerini analiz eden Bhagwati-Brecher yaklaşımı (Bhagwati ve Panagariya, 1996:1-3). Ancak ekonomik analizler bölgeselleşmenin refah etkilerinin zaman ve entegrasyon biçimlerine göre çeşitlendiğini göstermektedir (Mansfield ve Milner, 1999, 595). Dolayısı ile gerek bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları gerek üretim biçim ve yöntemlerinin sürekli değişmesi tek tip bir bölgeselleşme veya entegrasyonun olmasını da engellemektedir.

Bölgesel entegrasyon sürecinde bir bütün olarak güvenliğin sağlanması politik araçlardan ekonomik araçlara doğru evrilmektedir. Dünya ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın artışı ve küreselleşme ile birlikte ekonomik güvenliğin etki-tepki alanı genişlemekte buna bağlı olarak bölgesel entegrasyonlar özellikle geriden gelen ülkeler için ekonomik ve politik güvenliğin sağlanmasında da temel araç olmaya başlamıştır. Toplumların ekonomik gelişme düzeylerindeki tarihsel farklılıklar (Smith, List, Marx, Rostow) ve en yüksek gelişme düzeyinin yakalanmasına yönelik farklı ekonomi-politik uygulamalar da farklı bölgeselleşme tiplerinin ortaya çıkışına neden olmaktadır.

Modernizm öncesi bölgesel entegrasyonlarda temelde güvenliğin sağlanmasında politikanın (ekonomi dışı araç ve aktörlerin) baskınlığı söz konusu iken Modernizm sonrası dönemde ise ekonomik araç ve faktörler temel etken olmaya başlamıştır. Bunda güvenliğin sağlandığı alanın politik ve ekonomik karakteri etkilidir. Politik olarak denetlenen alan küçüldükçe ekonomik bölgeselleşme eğilimi ekonomik güvenliğin sağlanmasında daha da önem kazanmakta ve ekonomik ölçek büyüdükçe de politik alanın yetersizliği yine bölgeselleşme eğilimlerini arttırmaktadır. Devlet egemenliğinin politik alanını genişletmek ve bu maliyetleri üstlenmek yerine ekonomik alanın entegrasyonlarla genişletilerek refah yaratıcı etkisinden faydalanmak ulus-devlet sayısının hızla arttığı dönemlerde (Wimmer ve Feinstein, 2010: 765) kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmada dar anlamda bölge; ekonomik-politik bütün oluşturan ve bu çerçevede ekonomik faaliyetlerin düzenli bir biçimde organize edilebildiği alan olarak diğer alanlardan farklılaşmış bir politik yapı olarak ele alınmakta ve bölgeselleşme ise birbirinden farklı ekonomik ve/veya politik yapıların değişen ekonomi-politik sürece bağlı olarak doğal yada yapay yollardan daha geniş alanlardaki bütünleşme ve benzeşme süreci olarak değerlendirilmektedir. Entegrasyon ve benzeşme süreci ekonomik olduğu kadar politik bir olgudur. Dolayısı ile tarihsel süreçte diğer bölgelerden farklılaşarak ekonomi-politik bir bütün oluşturan yapıların diğer yapılarla bütünleşme süreci de hem politik hem de ekonomik gelişmelere paralel bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu ekonomik ve politik gelişmelerin farklı toplumlarda farklı biçimlerde ve zamanlarda ortaya çıkması ve birbiriyle çatışması tam bir bütün veya küresel bir ekonomi-politik bütünün oluşmasını da engellemekte ve farklı bölgeselleşmelerin aynı zaman diliminde birarada ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2. Bölgesel Entegrasyon Evreleri

Bölgeselleşme süreci genellikle ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin ve işbirliklerinin serbestleşmesi ve artışı yönündeki sürecin hız kazandığı dönemler olarak ele alınmaktadır. Buna bağlı olarak da bölgeselleşme dalgaları veya evreleri uluslararası entegrasyon hareketlerinin (Tercihli Ticaret Anlaşması/PTA, Serbest Ticaret Anlaşması/FTA, Gümrük Birliği/CU, Ortak Pazar/CM, Ekonomik Birlik/EU) yoğunlaştığı dönemleri sınıflandırmak amacıyla kullanılmaktadır. Dalga teriminin kullanılması bu eğilimin açık bir göstergesidir. Ancak genel olarak bölgeselleşme daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve Batı merkezli (Acharya, 2012) bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Bhagwati (1992), Bhagwati ve Panagariya (1996) ye göre 2. dünya savaşı sonrasında iki dalga olarak 1950'lerin sonundan 1970'lere kadar Birinci dalga bölgeselleşme ve 1980'lerin ortasında başlayan İkinci dalga bölgeselleşme olarak ifade edilmiştir. Birinci ve İkinci bölgeselleşme süreçleri Eski ve Yeni Bölgeselleşme olarak da sınıflandırılmaktadır (Lawrence 1997'den aktaran Özer, 2013). Ayrıca Uruguay Görüşmeleri sonunda da Üçüncü dalga bölgeselleşme sürecinin başladığı ifade edilmektedir (Carpenter, 2009, 22).

Haberler (1964:2-3) entegrasyon dalgalarını üç büyük dönemde ele almaktadır. İlk dalga ulus-devletlerin ekonomik iç bütünleşmesini sağladığı dönem, ikinci dalga dünya üzerinde serbest ticaretin 1870'lere kadar yükseldiği ve I. Dünya Savaşı'na kadar kısmen sürdüğü dönem ve üçüncü dalga ise II.

Dünya Savaşı sonrası hız kazanan dünya çapındaki bütünleşmelerdir. Haberler (1964, 6-10) 1914-1945 arası dönemi ise dünya ekonomisinin parçalanması (disintegration) olarak ifade etmektedir

Mansfield ve Milner (1999, 596-601) ise geçen 200 yıllık dönemi dört dalgaya ayırmaktadır. İlk evre 19. yüzyılın ikinci yarısından 1. Dünya Savaşı'na kadarki dönemi kapsayan ve büyük ölçüde Avrupa merkezli olarak endüstri devrimi ve teknolojik gelişmelerle devletler arası ikili ticaret anlaşmalarına dayanan bölgeselleşme dönemidir. Irwin (1993, 97) tarafından "İlerlemeci bölgeselleşme" olarak tanımlanan dönemde yapılan düzenlemeler, Avrupa'da eş görülmedik ölçüde entegrasyona ve açık uluslararası ticaret sisteminin oluşumuna katkıda bulunmuştur. İkinci evre ise iki büyük savaş arası dönemi kapsamakta ve birinciye oranla daha ayrımcı biçimdedir. Bu dönem bölgeselleşmeleri daha çok büyük güçlerin imparatorluk alanlarıyla entegrasyonlarını pekiştirdikleri ve ticaret bloklarının oluştuğu dönemdir. Bunda altın standartının yıkılması ve 1929 Ekonomik Buhranı'nın da etkisi büyüktür. Sonraki iki dalga bölgeselleşmeden ilki 2. Dünya Savaşı sonrasında 1950'lerin sonlarından 1970'lere kadarki dönemde EEC, EFTA, CMEA ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu ticaret bloklarının etkisindeki bölgeselleşme ve ikincisi ise Soğuk Savaş'ın sonuna doğru devletlerarası güç ve güvenlik ilişkilerinin değişmesiyle ABD'nin önderliğinde bölgeselleşme süreci destekleyici politikalarıyla ortaya çıkan bölgeselleşmedir. Son iki bölgeselleşme dönemleri 1960'larda Sömürgecilik-sonrası ve 1990'larda ise Komünizm-sonrası dönemlerle eş zamanlıdır (Mansfield ve Reinhardt, 2003, 852).

Bölgeselleşme Söderbaum (2015, 5) tarafından diğerlerinden farklı bir biçimde "erken bölgeselleşme, eski bölgeselleşme, yeni bölgeselleşme ve güncel (karşılaştırmalı) bölgeselleşme" olarak dört ayrı evrede incelenmektedir. Bu dönemlendirmeler değişen tarihsel politik içerikle birlikte ele alınmakta ve farklı bölgeselleşme dalgalarını dönemsel olarak açıklamaktan çok entellektüel kökleri ve temel özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Genel olarak bu dönemlendirmeler küreselleşme açısından da İlk küreselleşme (1870-1914), Ulusçuluğa geri dönüş (1914-1945), İkinci küreselleşme (1945-1980) ve Yeni küreselleşme dönemi (1980 sonrası) olarak da adlandırılmaktadır (Katilainen ve Kaitila, 2002, 70-72, Aktaran: Aslan, 2013, 10). Bu dönemlendirmeler aynı zamanda uluslararası para sistemleri dönemleri ile de yaklaşık olarak bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısı ile küresel ekonomik ve ticari ilişkilerin hızlandığı dönemler genel olarak bölgeselleşme evrelerinin dönemlendirilmesinde esas alınmaktadır. Ancak bu çalışmada bölgesel entegrasyonların dönemlendirmesi ülkeler arası ticari anlaşmaların ve işbirliklerinin yoğunlaştığı dönemlerden çok bölgesel entegrasyonların tarihsel süreçteki farklılaşması üzerine oluşturulmuştur. Dolayısı ile bölgeselleşme ve küreselleşme kavramları uyumdan çok çatışma içerisinde değerlendirilmektedir.

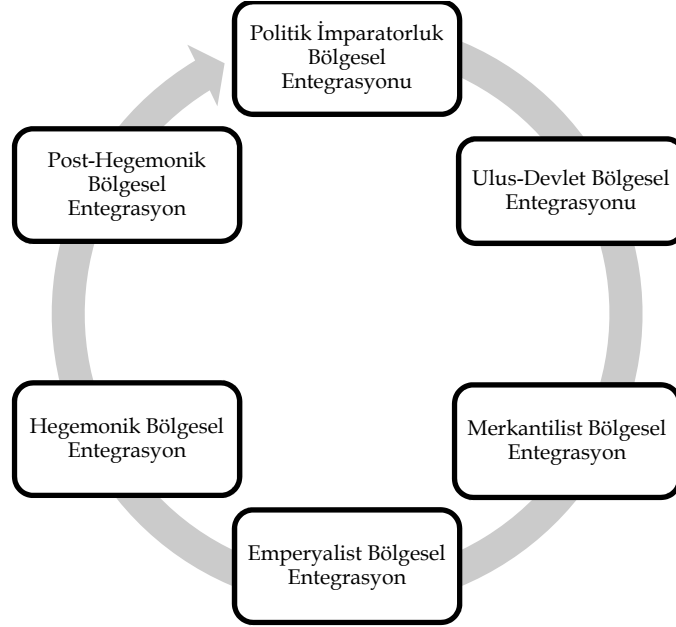
Küresel ekonomik ve politik ilişkilerdeki değişim ve dönüşüm farklı zamanlarda farklı bölgeselleşmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak bölgeselleşme eğilimlerinin arttığı dönemlere baktığımızda genelde dünya ekonomisinde durgunluk ve çöküş dönemleri ön plana çıkmaktadır. Geriden gelen ülkelerin bölgeselleşme eğilimlerinin daha yüksek oluşu temelde hegemonik güçlere karşı ekonomik ve politik güvenliği sağlama arayışlarından kaynaklansa da dünya ekonomisinde düşüş ve kriz dönemlerinde, liberal ticaret sisteminin durgunluğa girdiği dönemlerde, hegemonik güçlerin de benzer bir biçimde kaçınılmaz olarak farklı bölgeselleşme eğilimine girdiği görülmektedir. Sonuç olarak bölgeselleşme temelde küresel hegemonik güce veya güç oluşumuna karşı ekonomi-politik bir güvenlik arayışı olarak da ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel entegrasyon bölgeler arası ekonomi ve politik bütünleşme ve benzeşme süreci olarak ele alındığında tarihsel olarak içiçe giren altı dönemde (Grafik 1) gelişme göstermektedir. Bu bölgesel entegrasyon evreleri kronolojik sırayla birbirini izlese de her bölge veya toplum farklı zamanlarda ve birbiriyle etkileşim içerisinde evreleri geçirmektedir. Buna bağlı olarak gerçekleşen bölgesel entegrasyonlar göreceli olarak dönemin en ileri ekonomik ve politik entegrasyonunu ifade etmektedir. Dolayısı ile ortaya çıkan entegrasyon bunu gerçekleştiren merkez bölgeye en yüksek refah düzeyini de sunmaktadır. Entegrasyon evresini geriden gerçekleştiren bölgeler ise aynı derecede bu refah etkisinden yararlanamamakta veya olumsuz etkilenmektedirler (Tablo 1). Dolayısı ile bölgeselleşme sadece kapitalist gelişmenin tarihsel bir aşaması değil aynı zamanda bu tarihsel gelişmeye karşı dialektik bir tepki olarak da ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası (Amin, 1997) çerçevesinde uluslararası ticaretle birlikte ortaya çıkan refah etkilerinin farklı dağılımı bölgesel entegrasyonların niteliğini de belirlemektedir. Samir Amin'e göre (1997) kapitalist gelişmenin yerelden küreselle tedrici hareketi yeni kutuplaşma eğilimleri yaratmaktadır. Çevre ülkelerin ekonomik konumlarını geliştirmeleri için küresel sistemle bağlarını koparmaları ve alternatif, dengeleyici stratejiler uygulamaları gerekmektedir ki bu stratejilerden bir tanesi de bölgeselleşmedir (Vayernen, 2003, 32).

Grafik 1: Bölgesel Entegrasyonların Dönüşümü

1. Politik İmparatorluk Bölgesel Entegrasyonu: Ekonomik faaliyetlerin ve üretim biçimlerinin benzeşmesine bağlı olarak politik olarak denetlenen alanın merkez bölge etrafında genişletilmesiyle ortaya çıkan ilk büyük ölçekli bölgesel entegrasyondur.
2. Ulus-devlet Bölgesel Entegrasyonu: Ekonomik ve teknolojik gelişim ve değişimlere bağlı olarak politik yeni bölge-yapıların ortaya çıkışı çerçevesinde meydana gelen bölgeselleşmedir.
3. Merkantilist Bölgesel Entegrasyon: Bölge-yapı (Ulus-devlet) içindeki ekonomik ölçeğin genişlemesine bağlı olarak ve ticari-ekonomik-politik yönlerden denetlenen alanın genişletilmesi biçiminde gerçekleşen bölgesel entegrasyondur.
4. Emperyalist Bölgesel Entegrasyon: Ekonomik ve politik güvensizliğin artışı, kapitalist ülkeler arası rekabet, liberal ticaret düzeninin ortaya çıkardığı sorunlar ve dünya ticaretinin daralması gibi etkenlerle ortaya çıkmıştır. Merkantilist Bölgeselleşmeye göre ticari ve ekonomik araçlardan çok askeri ve politik güç entegrasyon sürecinde kullanılmaktadır.
5. Hegemonik Bölgesel Entegrasyon: Soğuk Savaş güç yapısı çerçevesinde II. Dünya Savaşı sonrası (Hette ve Söderbaum, 1998: 3) ortaya çıkan iki kutuplu bölgesel entegrasyondur. ABD'nin sağlamış olduğu hegemonik istikrar çerçevesinde gerçekleşen bölgesel işbirliği rejimleridir (Telo:2011).
6. Post-hegemonik Bölgesel Entegrasyon: Hegemonik güç ABD'nin düşüşü ve SSCB'nin yıkılması ile bütün dünyada ortaya çıkan bölgesel entegrasyonlardır (Telo, 2011).

Bu süreç ve evrelerin hepsinde önce ekonomik ve ticari bir genişleme dönemi ve sonrasında ise daralma dönemleri gelmektedir. Bu daralma dönemlerinde de ekonomik güvenliğin sağlanması ve ekonomik refahın düşüşünü engellemeye yönelik bölgeselleşme eğilimleri de ortaya çıkmaktadır. Evrelerin temel özelliği ilk olarak ortaya çıktığı dönemde bu bölgesel entegrasyon evresini uygulayan bölge veya ülkenin en yüksek refah düzeyini de beraberinde sağlıyor olmasıdır (Tablo 1). Dolayısı ile bölgesel entegrasyonlar üretim biçimi, üretim ilişkileri ve bunların organizasyonlarını da daha geniş ölçekte veya yoğunlukta yenileyen bir süreç de olmaktadır.

Tablo 1: Seçilmiş Ülke ve Yıllara Göre Kişi Başı GSMH (1990 Int. Geary-Khamis dollars)

Ülke/Yıl	1	1000	1500	1600	1700	1820	1870	1890	1900	1913	1939	1949	1973	1993	2008
Fransa	473	425	727	841	910	1.135	1.876	2.376	2.876	3.485	4.793	4.946	12.824	17.723	22.223
Almanya	408	410	688	791	910	1.077	1.839	2.428	2.985	3.648	5.406	3.282	11.966	16.645	20.801
İtalya	809	450	1.100	1.100	1.100	1.117	1.499	1.667	1.785	2.564	3.521	3.265	10.634	16.436	19.909
Hollanda	425	425	761	1.381	2.130	1.838	2.757	3.323	3.424	4.049	5.544	5.880	13.081	17.765	24.695
Birleşik Krallık	400	400	714	974	1.250	1.706	3.190	4.009	4.492	4.921	6.262	6.956	12.025	16.463	23.742
Portekiz	450	425	606	740	819	923	975	1.128	1.302	1.250	1.749	2.057	7.063	11.138	14.436
İspanya	498	450	661	853	853	1.008	1.207	1.624	1.786	2.056	1.915	2.155	7.661	12.262	19.706
ABD	400	400	400	400	527	1.257	2.445	3.392	4.091	5.301	6.561	8.944	16.689	23.616	31.178
Eski SSCB	400	400	499	552	610	688	943	-	1.237	1.488	2.237	2.623	6.059	4.931	7.904
L. Amerika	400	400	416	438	527	691	676	-	1.113	1.494	-	-	4.518	5.323	6.973
Çin	450	466	600	600	600	600	530	540	545	552	-	-	838	2.312	6.725
Hindistan	450	450	550	550	550	533	533	584	599	673	674	624	853	1.399	2.975
Japonya	400	425	500	520	570	669	737	1.012	1.180	1.387	2.816	1.800	11.434	19.478	22.816
Türkiye	550	600	600	600	600	643	825	-	-	1.213	1.814	1.519	3.477	5.902	8.066
Afrika	472	425	414	422	421	420	500	-	601	637	-	-	1.387	1.340	1.780
Dünya Ortalaması	467	453	566	596	615	666	870	-	1.261	1.524	-	-	4.083	5.200	7.614

Kaynak: Maddison, 2013

Bölgesel entegrasyon evrelerinin ortaya çıkmasında üretim biçimlerindeki farklılıklar ve değişimler, uygulanan ekonomik sistemler, sosyal ve politik dönüşüm, teknolojik değişim ve bütün bunlara bağlı olarak uluslararası ticaret uygulama ve politikalarındaki dönüşüm etkili olmaktadır. Ayrıca her bir evre beraberinde sosyal, kültürel ve ideolojik değişim ve etkileri de beraberinde getirmektedir. Politik İmparatorluklar dinsel bütünlük üzerinde yükselirken, ulus-devlet entegrasyonları milliyet, hegemonik entegrasyon ideoloji ve son olarak post-hegemonik entegrasyon ise ekonomik sistem ve gelişmişlik düzeylerinden çok güçlü merkezler etrafında "medeniyet" (Huntington, 2002) farklılaşması üzerinde inşa edilmektedir. Ancak her bir entegrasyon evresinin farklı zamanlarda farklı toplumlarda ortaya çıkması entegrasyon sürecinde bütünden farklılaşan yapıların aynı kültürel öğeleri kullanmalarını engellemektedir. Kültürel öğeler belirleyici olmaktan çok entegrasyonun gerçekleştirilmesinde ve güçlendirilmesinde dolaylı etkiye sahiptir.

2.1. Emperyalist Bölgesel Entegrasyon

Yaklaşık olarak 1820-1880 yılları arasında liberal ticaret düzeninin büyük ölçüde dünya ekonomi-politikasını belirlediği sürecin 19. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlaması ile birlikte küreselleşme süreci yerine yeniden bölgeselleşme eğilimleri geçmeye başlamaktadır. 1860'da İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Cobden-Chevalier anlaşması ve onu takip eden birçok ikili anlaşma ile serbest ticaretin altın çağı 1870'lerin sonundan itibaren tersine dönmeye başlamıştır. 1876 Avusturya-Macaristan, 1878 İtalya, 1879 Almanya, 1892 Fransa gümrük tarihelerini yükseltmiş ve birçok ülke de benzer uygulamalara dönmüştür. İngiltere, Hollanda, Belçika ve İsviçre 1880'lerde serbest ticaret politikalarını sürdürse de İngiltere'nin 1898 yılında deniz aşırı toprakları ile tercihli ticaret sistemi kurması ve ABD'nin korumacı politikaları (Krasner, 1976: 324-325) merkantilizm ve emperyalizm arasındaki liberal serbest ticarete dayalı küresel dönemin sona erdiğini işaret etmektedir.

20. yüzyılın ilk yarısında etkili olan bu bölgeselleşme tipi, merkantilist bölgeselleşmenin, sanayileşmenin, uluslararası ticari ilişkilerdeki değişimin, teknolojik gelişmelerin, *Finanzkapitalin* ve politik etkilerin altında emperyalist bölgesel entegrasyon olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni bölgesel entegrasyonun şekillenmesinde de diğerlerinde olduğu gibi üretim biçimindeki değişimlerin etkisi kaçınılmazdır. Kapitalizmin emperyalizme dönüşmesi bu dönemdeki bölgeselleşmelerin de emperyalizm etkisinde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Emperyalizm kavramı ile merkantilist döneme özgü sömürgecilik veya kolonyalizm arasındaki farklılıklar aynı zamanda bu ikisi çerçevesinde gerçekleşen bölgesel entegrasyonlarda da farklılaşmaktadır. Aynı zamanda emperyalist bölgesel entegrasyon Politik İmparatorluk bölgeselleşmesi ile de benzerlikler yanında farklılıklar da taşımaktadır. Bu benzeşme Emperyalizm tarihinde de kendini göstermektedir. *Collier's Encyclopedia* emperyalizm tarihini üç büyük

evreye ayırmaktadır: (Bağçe, 2003, 64) Birincisi, 16. yüzyıla kadar devam eden ve imparatorlukların genişlemesi ile ilgili olan evredir ki bu dönem Politik İmparatorluk bölgeselleşmesini ifade etmektedir; ikincisi coğrafi keşiflerle başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden emperyalizmdir – eski emperyalizm olarak adlandırılmaktadır ki Merkantilist Bölgesel Entegrasyonu ifade etmektedir; üçüncüsü de yeni emperyalizmdir ve yaklaşık 1880'lerde başlamış ve sömürgelere yeniden büyük ilgi duyulmasına, Asya ve Afrika'nın paylaşılmasına yol açmıştır ki bu dönem Emperyalist Bölgesel Entegrasyon olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde emperyalist bölgesel entegrasyon, politik imparatorluk bölgeselleşmesi ve merkantilist bölgeselleşme ile de ilişkilendirilebilmektedir. Emperyalist bölgesel entegrasyon, merkantilist bölgesel entegrasyon gibi yüksek gelişmişlik farklılıklarına dayalı bölgeler arasındaki zorunlu bütünleşme sürecini ifade etmektedir. Bu bütünleşme süreci bütün entegrasyonlarda olduğu gibi ekonomik olduğu kadar politik karakterlidir ve bu çerçevede de Politik İmparatorluk bölgeselleşmesi ile de ilişkilidir.

Emperyalizm kavramı 1870'li yıllarda İngiltere'de yaygınlık kazanmaya başlamış ve Ulus-devlet entegrasyonunu gerçekleştirip, merkantilist bölgeselleşme ile ticari ekonomik alanını genişleten İngiltere'nin küresel politik, ticari, finansal ve ekonomik genişlemesini ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır (Bağçe, 2003:65). Emperyalizm kavramı temelde ekonomik karakterli olarak uluslararası ekonomi politik ilişkilerde ortaya çıkan eşitsiz ilişkileri, sanayileşmiş ülkelerle sanayileşme sürecinde geri kalmış ülke ve toplumlar arasında açıklarken aynı zamanda da sanayileşmiş veya sanayileşme sürecindeki ülkeler arasındaki çatışma ve rekabeti küresel çapta ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Gallagher ve Robinson'a (1953, 5-6) göre Emperyalizm genişleyen ekonomilere yeni bölgelerin entegrasyonunu sağlayan uygun bir politik yönelimdir ve karakteri belli bir bölge ve zamanda genişlemenin ekonomik ve politik öğeleri arasındaki çeşitli ve değişken ilişkilerle belirlenmektedir. Emperyalizm *yayılan toplumun* yürüngesine yeni bölgelerin girmesini sadece ekonomik genişleme faktörleri ile değil aynı zamanda eşit biçimde politik ve sosyal örgütlenmelerle de sağlamaktadır.

19. ve 20. yüzyıllarda küresel kapitalizm, bölgesel oluşumlar ve ulus-devlet arasındaki ilişkiler emperyalizm tarafından yönlendirilmiştir ve emperyalizm, kaynakları ve pazarları güvenlik altına almak veya kapitalist ulusun askeri gereklilikleri çerçevesinde kapitalist sistemde rekabet edebilmek için milliyetçilikle tahrik edilerek; emperyalist uluslarla onların sömürgeleri ve bağlı toprakları arasında kompleks ilişkiler kurarak *emperyal bölgelerin* oluşumuna yol açmıştır (Duara, 2010, 964).

Emperyalizm bazı düşünürlere göre kapitalizmin zorunlu, bazılarına göre doğal, bazılarına göre ise ekonomi dışı aktörlerin etkisi ile ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin emperyalizme dönüşme sürecini Lenin (1975, 29) üç aşamada açıklamaktadır; İlki serbest rekabetin gelişmesinin en yüksek noktaya eriştiği 1860-1880 yıllarıdır ve bu dönemde *Tekeller* henüz ortaya çıkmaktadırlar. İkinci olarak, 1873 bunalımından sonra kartellerin hızlı bir gelişim süreci gösterdikleri dönemdir ve nihayet 1900-1903 bunalımı ile iktisadi tekeller ekonomik yaşamın temellerinden biri haline gelerek kapitalizm emperyalizme dönüşmüştür. Bu süreç ona göre (Lenin, 1975, 116) beş aşamada tamamlanmaktadır:

- 1) Üretim ve sermayedeki yoğunlaşma ekonomik alanın temel aktörleri olan tekelleri yaratmıştır;
- 2) Banka sermayesi Sanayi sermayesi ile kaynaşmış ve bu mali sermaye temeli üzerinde mali oligarşi kurulmuştur;
- 3) Sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak özel bir önem kazanmıştır
- 4) Dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelleri kapitalist birlikler kurulmuştur;
- 5) En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır.

Hilferding "ulusal ekonomi bölgesi" çerçevesinde emperyalist bölgeselleşmeyi kasit ederek, tekelleşme yanında sermaye ihracatı ile bu bölgeselleşme sürecini şu şekilde açıklamaktadır: İlk olarak, sermaye ulusal ekonomi bölgesi içinde az gelişmiş bölgelerde yatırıma kayarak ekonomik bölgenin genişlemesini sağlar; ikinci olarak, dünyanın geri kalmış sahipsiz ya da bağımsız ülkelerine yatırım yaparak ulusal ekonomi bölgesine entegre eder ve üçüncü olarak da bir başka ulusal ekonomi bölgesine yapılan yatırımlarla bölgesel genişlemeden ziyade küresel bir dünya pazarının yaratılmasına yöneliktir. (Brewer, 2011, 113)

Tekelleşme bir yandan kar hadlerinin artmasına ve sermaye birikiminin hızlanmasına neden olarak sanayileşmiş ülkelerde *Finanzkapitalin* ortaya çıkmasını sağlarken diğer yandan da yetersiz tüketim veya aşırı üretim sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorun sermayenin yüksek karlılık elde edebileceği yabancı ülkelerde yatırımlara yönelecek ve yeni pazarlar yaratarak çözümlenmektedir. Bu süreç de sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yeniden yönelmesine ve onlarla yeniden ekonomik-

ticari-finansal ve politik ilişkilere girmesine neden olmaktadır. "20.yüzyıl sermaye egemenliğinden mali sermaye egemenliğine geçilen yeni bir kapitalizme yerine bıraktığı bir dönüm noktasıdır" (Lenin, 1975, 60).

Yine "Hilferding'e göre Finansal sermaye politikasının üç amacı vardır: İlk amaç, olabilecek en geniş ekonomi bölgesini yaratmak; ikinci amaç, bu bölgeyi bir dizi koruyucu vergiler ile yabancı rekabete kapatmak; üçüncü amaç ise bu bölgeyi ulusal tekeli ticaret birliklerinin sömürebilesi için saklı tutmak" (Hilferding, Finanzkapital; 326 den aktaran Brewer, 2011, 113) olarak sıralanmaktadır.

Hobson'a (1902, 56-57) göre de emperyalizmde en önemli ekonomik faktör sermaye yatırımlarıyla ilişkili etkilere dir. Sermayenin artan küreselleşmesi, gelişmiş endüstriyel ulusların sahip oldukları politik alanın dışında, yabancı ülkelerde veya kolonilerde daha yüksek paylarda sermaye yatırımı yapmalarına ve bu yolla daha fazla gelir elde etmelerine neden olmaktadır ki ona göre İngiltere'nin 1884-1900 yılları arasında dış yatırımların gelirlerindeki iki katı artışla emperyalizm dönemi uyum içerisinde dir.

Tablo 2: Büyük Güçlerin Denizaşırı Yatırımları 1870-1914 (milyon dolar)

	1870	1900	1914	1870 Pay (%)	1900 Pay (%)	1914 Pay (%)
İngiltere	4900	12000	20000	61.3	46.0	44.0
Fransa	2500	5800	9050	31.3	22.2	19.9
Almanya	-	4800	5800	-	18.4	12.8
ABD	100	500	3500	1.3	1.9	7.8
Diğer	500	1100	7100	6.3	4.2	15.5
Toplam	8000	24200	45450	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Thomas D. Lairson ve David Skidmore, 2003, 52

Merkantilist bölgesel entegrasyonda ticari avantaj elde etme üzerinde kurulu bir denetim söz konusu iken Emperyalist entegrasyonda bu ticari avantaj etkisini kaybetmektedir. Hobson'un (1902, 38) işaret ettiği gibi Emperyalist genişleme sonucunda İngiltere'nin sömürgelerle ve bağlı deniz aşırı ülkelerle dış ticaretinde herhangi bir artış olmazken, düşman olarak nitelendirilen diğer endüstrileşmiş uluslarla ticaretinde bu dönemde önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri de sömürgelerin ve bağlı toprakların sanayileşmiş ülkelerin ürettikleri tüketim mallarına yeterli bir talep oluşturamamalarıdır. Bu yüzden emperyalist politikalar gerek Hobson ve gerekse de Kautsky tarafından sanayi kapitalizmi açısından olumlu bulunmamaktadır. Kautsky (1907) bu çerçevede 1880 yılında Sömürgeleri "iş ve sömürü kolonileri" olarak ikiye ayırmaktadır; satın alma gücü görece yüksek Avrupalı göçmenlerin yerleştiği koloniler "iş kolonisi" olarak adlandırılırken, temelde ucuz hammadde ithalatı yapılan koloniler ise "sömürü kolonisi" olarak adlandırılmaktadır. Sömürü kolonileri yeterli talep ve pazar yaratamadıkları için sanayi kapitalizmi açısından önemli olmamakla birlikte tekeli ve militarist ticaret sermayesi ve bürokrasi için sömürgelerin önemi sürmektedir (Kautsky'den aktaran Emre, 2013, 48-49).

Tablo 3: Seçilmiş Yıllara Göre İngiltere'nin İhracat ve İthalatında Paylar

	İHRACAT (%)			İTHALAT (%)		
	Dünya	Batı Kıta Avrupa	Sterlin Alanı	Dünya	Batı Kıta Avrupa	Sterlin Alanı
1900	14,13	35,36	29,64	22,83	40,92	16,72
1913	13,05	29,62	32,55	18,33	38,50	19,58
1928	10,71	23,49	40,21	16,44	27,60	24,83
1935	10,80	25,33	41,73	17,82	23,71	27,72
1938	10,62	22,88	41,97	17,02	23,56	30,46
1948	10,99	22,36	49,18	12,41	16,32	36,73
1953	8,76	25,36	48,15	10,03	22,17	44,71
1959	8,12	25,28	41,30	8,84	24,81	36,97

Kaynak: UNSTAT, 1962

Bu durumda Sanayileşmiş ülkelerin daha fazla toprak ve sömürge elde etme çabaları sürecindeki bölgesel entegrasyonu sadece ticari ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde anlamsız kalmaktadır. Bu emperyal genişleme Kautsky'ye göre Sanayi kapitalizminin gelişimi ile birlikte sanayi ve tarım sektörleri arasındaki çelişkili ilişkiye dayanmaktadır. Tarım sektörü sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu hammadde ve gıda üretimini hızlı bir biçimde karşılayamamaktadır. Ticari kapitalizm döneminde her iki arasındaki dengesizlik liberal ticaret politikaları ile giderilmekte iken Sanayileşme beraberinde korumacılığı da getirmiştir (Emre, 2003, 48-49). Ekonomik ilişki de büyük oranda bölgelerin stratejik korunmasına yöneliktir (Gallagher ve Robinson, 1953, 5-6).

Hobson'un (1902, 72) da dediği gibi "Emperyalizm serbest ticareti reddeder ve ekonomik korumacılığa dayanır". Bu korumacılık ulus-devlet sınırları dışında daha geniş alanlarda ekonomik ve politik denetimin yapılmasını beraberinde getirmektedir. Liberal ticaretin düşüşü ve kapitalistler arasındaki rekabet özellikle tarım sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip tarım ülkelerinin sanayileşmiş ülkelerin

hammadde ihtiyacını en uygun biçimde karşılayabilmesini sağlamak üzere yeniden organizasyonunu zorunlu kılmaktadır.

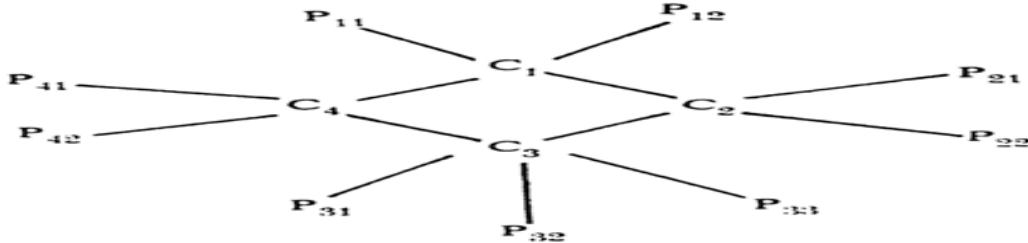
"İngiliz kapitalistleri, 1904 yılında Mısır'da pamuk ekimi için ekilebilir toprakların dörtte birinden fazlasını pamuk ekimine ayırmıştır. Ruslar Türkistan'da aynı şeyi yapmaktadırlar. Bu yolla yabancı rakiplerine karşı daha kolayca mücadele edebilmekte, hammadde kaynakları üzerinde tekel kurabilmekte, üretimin ve pamuğun işlenmesi sürecinde kombine üretim yapan, daha ekonomik ve avantajlı tekstil tröstü kurabilmektedirler." (Lenin, 1975, 109)

Sanayileşme sonucu artan pazar ve hammadde ihtiyacı uluslararası ticaretin endüstriler arası ticaret biçiminde gerçekleşmesine neden olmuş buna bağlı olarak da uluslararası ticaret büyük ölçüde farklı endüstrilerdeki uzmanlaşma üzerine kurulmuştur.

1913 yılında Japonya'nın İngiliz Hindistanı ile dış ticaretine baktığımızda Japonya'nın ithalatının yaklaşık üçte ikisi hammaddelerden (yüzde 49) ve yarı-mamül mallardan (yüzde 17) oluşmaktayken sadece yüzde 17'si mamül mallardan oluşmaktadır. Diğer yandan Hindistan'ın Japonya'dan ithalatında hammadde ve yarı-mamül mallar yüzde 6'dan daha azken, mamül mallar yaklaşık yüzde 80 oranındadır (Sternberg, 1945, 332).

Merkantilist dönemde başlayan *merkez çevre* ilişkileri ticaret ötesinde üretim ilişkileri ile daha ileri bir noktaya taşınırken bölgeselleşme süreci de buna bağlı olarak yeniden oluşmaktadır. *Emperyalizm*, Merkez ülke (Core) ve Çevre (Periphery) ülke arasındaki ilişkilerdir, bu ilişkiler; (Galtung, 1971, 83) (i) Merkez ülkenin merkezi ile Çevre ülkenin merkezine çıkarları arasında uyum; (ii) Çıkarlar arasındaki uyumsuzluk Çevre ülkede Merkez ülkedekinden daha fazla olması; (iii) Merkez ülkenin çevresi ve Çevre ülkenin çevresinin çıkarları arasında uyumsuzluk olması biçimindedir. Bu ilişkilere bağlı olarak Galtung (1971, 89) Merkez ve Çevre arasında dikey bir etkileşimin ortaya çıktığını, Çevreler arasında etkileşimin söz konusu olmadığını ve üçü arasında (Çevre-Merkez-Çevre) çoktarafli bir etkileşimin olmadığını bir yapının sonucu olarak; dışdünya ile etkileşimin Merkezin tekeli altında olduğu; Çevrenin diğer Merkez ülkelerle etkileşiminin olmadığını ve Merkez ülkelere ait Çevre ile diğer Merkez ve Çevrenin etkileşimde bulunmadığı bir yapı ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Merkez (Core) Çevre (Periphery) İlişkisi

Kaynak: Galtung, 1971, 89

Bu yapının (dikey etkileşim ilişkisi ve feodal etkileşim yapısı) ekonomik sonuçları Galtung'a (1971, 90) göre ticaret yoğunlaşması: ticaret ortaklarında yoğunlaşma; Çevre ithalat ve ihracatta Merkez ülkeye yoğunlaşırken Merkez ülke ise diğer Merkez ülkelerin çevreleri dışındaki alanlarda serbest.. Mal yoğunlaşması: Çevre ülkeler sadece belli mallarda veya mal gruplarında yoğunlaşmakta ve bu ürünleri ihraç etme eğilimindedirler. bu ikisinin sonucu olarak çevrenin Merkeze bağımlılığı ortaya çıkmaktadır...0 Ancak en önemli sonuç politiktir. Merkez ve çevre arasındaki feodal etkileşim yapısı Merkezi çevreye karşı koruyucu bir işlev görmektedir. Çevreler arasında etkileşimin olmaması "böl ve yönet" *divide et impera* politikasını uygulanabilir hale getirerek Merkezi çevreye karşı korumaktadır.

Emperyalist bölgesel entegrasyonlar bu çerçevede merkez çevre etkileşimine bağlı olarak sanayileşmiş merkeze ticari, ekonomik, finansal ve kısmen politik olarak bağımlı olan çevre ile bütünleşmesi ile oluşan yapılardır. Emperyalist bölgesel entegrasyon 1880'lerde başlayarak 2. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde farklı biçim ve uygulamalarla etkili olmuştur.

I. Dünya Savaşı öncesi Merkez ülkeler arasında dünyanın paylaşılması gerek anlaşmalarla ve gerekse nüfuz alanlarında uluslararası kartellerin kurulması ile *süper tekel durumu* na yönelmektedir (Lenin, 1975, 87-88). Merkez ülkeler etrafında dünya *başlıca beş ekonomik bölgeye ayrılmaktadır* (R.Calwer'dan (1906) aktaran Lenin 1975, 123-124);

1) Orta Avrupa (Rusya ve İngiltere hariç bütün Avrupa) 2) Britanya 3) Rusya 4) Doğu Asya 5) Amerika; sömürgeler de bağlı oldukları devletlerin "bölgelerine" dahil edilmektedir.

Emperyalist bölgesel entegrasyonlar bu çerçevede merkez çevre etkileşimine bağlı olarak sanayileşmiş merkeze ticari, ekonomik, finansal ve kısmen politik olarak bağımlı olan çevre ile bütünleşmesi ile oluşan yapılardır. Emperyalist bölgesel entegrasyon 1880'lerden başlayarak 2. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde etkili olmuştur. Bu dönem de kendi içerisinde ikiye ayrılabilir. İlk dönem Merkantilist entegrasyon dönemindeki bölgeselleşme üzerinde gelişen emperyalist entegrasyondur ve İngiltere ve Fransa tarafından büyük oranda uygulanmıştır. "İngiltere 19.yüzyılın açıkcapı politikalarını terk etmiş ,1919 yılında eski koloniler için (limited tariff preferences) 'sınırlı tercihli tarife' yürürlüğe koymuş, 1932 yılında Ottawa Anlaşması ile de genel ithalat vergilerini yükselterek İngiliz Uluslar Topluluğu'nda ithal edilen mallar için (substantial tariff preferences) 'esaslı tercihli tarife' uygulamaya başlamıştır. Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri de sömürge ve bağlı toprakları tercihli ticaret uygulamaları için benzer adımlar atmışlardır (Irwin, 1993:110).

Tablo 4: Emperyal Bölge-içi Ticaret, 1929 - 1938

Ülkeler		İthalat (%)			İhracat (%)		
		1929	1938	%Artış	1929	1938	%Artış
Birleşik Krallık	İngiliz Uluslar Topluluğu, Koloniler, Bağlı Topraklar	30.2	41.9	38.7	44.4	49.9	12.4
Fransa	Koloniler, Bağlı Topraklar, Manda Yönetimler	12.0	27.1	125.8	18.8	27.5	46.3
Belçika	Belçika Kongosu	3.9	8.3	112.8	2.6	1.9	-26.9
Hollanda	Denizaşırı Topraklar	5.5	8.8	125.6	2.6	1.9	-26.9
Portekiz	Denizaşırı Topraklar	7.9	10.2	29.11	12.7	12.2	-3.9

Kaynak: League of Nations (1939) pp. 34-5.Akt.: Douglas A. Irwin, 1993, 110

İkinci dönem ise Sanayileşme sürecini geriden takip eden ve Merkantilist bölgeselleşme sürecini yaşayamayan, bölgesel yoksunluk çeken Almanya ve Japonya gibi ülkeler tarafından uygulanan emperyalist entegrasyondur. "Almanya ve Japonya politik hâkimiyetlerine aldıkları komşu ülkelerle ticaret paylarını kabaca ikiye katlamışlardır" (Irwin, 1993:110).

Tablo 5: Japonya ve Almanya'nın Bölgesel Ticaret Tercihleri (%), 1929 - 1938

Ülkeler		İthalat (%)			İhracat (%)		
		1929	1938	%Artış	1929	1938	%Artış
Japonya	Kore, Formoza, Kwantung, Mançurya	20.2	40.6	101.0	24.1	54.7	227.0
Almanya	Altı Güneydoğu Avrupa ülkesi ve Latin Amerika	16.7	27.6	65.3	12.8	24.7	93.0

Kaynak: League of Nations (1939) pp. 34-5.Akt.: Douglas A. Irwin, 1993, 110

Sömürgeler, bağlı topraklar ve politik denetim altına alınan çevre bölgelerle Sanayileşmiş merkezlerin gerek ticaret gerekse de para blokları oluşturması (Eichengreen ve Irwin, 1995) biçiminde gerçekleşen Emperyalist bölgeselleşmenin askeri çatışmaları kaçınılmaz kılması, I. dünya savaşı sonrası Pan-bölge (İnan, 2006) kavramı çerçevesinde Karl Haushofer ve takipçileri (Weigert, 1942; Whittlesey, 1942; Paterson, 1987; Kost, 1988) Merkez ve Çevre arasında bütünlük oluşturan ve Merkez ülkeler arasında paylaşılan bir dünya kurgulamışlardır. Pan-bölge (panregion) merkez (core) ülkeleri zengin doğal kaynaklara sahip çevre (periphery) ülkeleri ile bütünleştiren ve boylamsal olarak bu geniş alanları birbirinden ayıran işlevsel büyük alandır (O'Loughlin ve van der Wüsten, 1990). Pan-bölgeler pancı düşüncelerin coğrafi ifadesi ve süper güçlerin dünyayı etki alanlarına ayırmasıyla somutlaşmıştır (Chailand ve Rageau, 1985). Tekeller bütün hammadde kaynaklarını ellerine geçirdiklerinde rakiplerinin rekabet olanaklarını yok etmekte; kapitalizm geliştikçe hammadde eksikliği artmakta, rekabetin koşulları sertleşmekte ve sömürgelere sahip olma mücadelesi kızışmaktadır (Lenin, 1975, 107). Sömürgelerin eşitsiz dağılımı ve "alan yoksunluğu" sorunlarını çözebilecek üç veya dört pan-bölgeden, Pan-Amerika, Eurafrika, Asya-Pasifik ve bazen de Rusya (+Hindistan)'dan oluşan ve dünya savaşları için artık baskı yaratmayacak ekonomik olarak kendine yeterli bölgelerdir. Böylesi bir barış ise pan-bölgeyi oluşturan ABD, Almanya, Japonya ve Rusya'nın denetimi altında olacaktır (Taylor, 1996, 335). Ancak II. Dünya Savaşı bu kurguların gerçekleşmesini engellemiştir fakat savaş sonrası Hollanda'nın Endonezya ile Hollanda-Endonezya Birliği (1949-56) deneyimi emperyalist bölgeselleşme döneminin bir uzantısı olsa da değişen koşullar bölgeselleşme sürecini hegemonik bölgeselleşmeye evirecektir.

Pan-bölge kuramının barış içinde gerçekleşmemesi, bu dönemde ortaya çıkan bölgesel blokların çatışma riskini daha da yükseltmiştir. 1929 ekonomik buhranı bölgeselleşme eğilimlerinin artmasına ve merkez ülke etrafında ticaret bloklarının ve para alanlarının kurulmasına neden olmuştur. İngiltere İngiliz Uluslar Topluluğu ve bazı Batı Avrupa ülkeleri ile Sterlin alanı çerçevesinde, Almanya Orta ve Doğu Avrupa'da kambiyo denetimi uygulaması ile ve Fransa altın standardına bağlı Avrupa ülkeleri ile ve ABD

Orta Amerika, Küba, Filipinler ile dolara bağlı olarak ticaret blokları oluşturmuştur (Eichengreen ve Irwin, 1995, 2-8).

Merkantilist döneme özgü *sömürgecilik* ile *emperyalizm* temelde başkaları üzerindeki üstünlük ve denetim olarak dar anlamda ifade edilse de her iki politikanın uygulanması arasında geçen zaman, ilerleyen teknoloji, ekonomik gelişme farklılıkları ve denetimin sağlanmasında uygulanan yöntemler iki kavramın birbirinden ayrışmasına neden olmuştur. Temelde ilk ayırım emperyalizmin finansal nedenlerle ideolojik olarak devlet politikası çerçevesinde *merkezden* kaynaklanmaktadır, *sömürgecilik* ise ticari amaçlar ve yeni yerleşim alanları elde edilmesine yöneliktir (Young, 2015). Ayrıca her ikisinde de deniz aşırı topraklar üzerinde denetimin olması iki kavramı birbirine yaklaştırırken denetimin niteliği bunları farklılaştırmaktadır. Merkantilist *sömürgecilikte* fiziksel bir denetimle ticari ayrıcalık elde etmek söz konusu iken, Emperyalizmde politik, ekonomik ve finansal denetim de ön plandadır. Bu çerçevede Merkantilist bölgesel entegrasyonda entegrasyon aşamalarından ticari bütünleşme ön planda iken, Emperyalist bölgesel entegrasyonda ticaret bütünleşmesine ek olarak, faktör bütünleşmesi ve politika bütünleşmesi ve finansal bütünleşme hatta ilerleyen dönemde parasal bütünleşmenin ilk aşamaları olarak örneğin Sterlin alanı, Kambiyo denetimi alanı, altın bloku gibi bölgesel bütünlükler oluşmakta ve İngiliz Uluslar Topluluğu ve Hollanda-Endonezya Birliği gibi siyasi bütünleşme aşamaları da gözlenmektedir.

Bu çerçevede emperyalizm kavramı *politik imparatorluğun* geri dönüşü olarak da algılabılır ancak buradaki temel farklılık Politik İmparatorluk denetimine aldığı bölgelerden doğrudan gelir elde etmekteyken veya gelire el koymaktayken *emperyalist bölgeselleşme*de ise sermaye yatırımları yoluyla dolaylı bir gelir elde edilmesi söz konusudur.

2.2. Hegemonik Bölgesel Entegrasyon

İkinci dünya savaşından sonra iki kutuplu güç yapısı içinde gelişen (Hettne ve Söderbaum, 1998, 3) ve ABD'nin uluslararası sisteme sağlamış olduğu ekonomik ve politik istikrara (Telo, 2011) dayalı bölgeselleşme eğilimleri "hegemonik bölgesel entegrasyon" olarak ifade edilmektedir (İnan, 2017). İki savaş arası dönemdeki ekonomik, ticari ve parasal çok kutuplu bloklaşmaların yerini alan ve ABD ve SSCB hegemonyasına dayalı dönemde ekonomik bölgesel entegrasyon hareketleri de bu güçler etrafında ve etkisinde gelişmektedir. İmparatorluk bölgeselleşmesinden temel farkı birbirinden ayrı ekonomik ve politik sistemlerin birbirleriyle çatışarak oluşturdukları bir bütün olmasıdır. ABD'nin ve SSCB'nin çevresinde ortaya çıkan Batı ve Doğu Blokları'nın benzeşme ve bütünleşme süreçlerinden kaynaklanmaktadır. ABD'nin Bretton Woods kuruluşları ve GATT sistemi içerisinde bütünleştirdiği blok ve SSCB'nin COMECON'la bütünleştirdiği diğer bir bloğun varlığı üzerine kurulmuş bölgesel entegrasyonlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'lı yıllara kadar etkili bir biçimde 1970'lerden itibaren ise etkisini yitirerek 1990 yılına kadar sürmüştür. Hegemonik bölgeselleşme ayrıca iki kutuplu dünyada 3. dünyanın ortaya çıkışına, hegemonya karşıtı ve hegemonya ile bütünleşen bölgesel entegrasyonların oluşmasıyla bölgeselleşme sürecine etki etmiştir.

Hegemonya kavramı "liderlik, üstünlük, hakimiyet" anlamlarında, bir birlik veya konfederasyonda bir devletin liderliği veya baskın otoritesini ifade etmektedir (Wilkinson, 2008). Antik dönemden günümüze hegemonya Atina'nın Yunan site devletleri üzerindeki nüfuzundan, Hollanda'nın Birleşik Eyaletler üzerindeki üstünlüğüne (1581-1795), Fransa'nın Ren Konfederasyonu (1806-1813) üzerindeki hakimiyetine, Avusturya'nın Germen Konfederasyonu'ndaki (1815-1866) ve Prusya'nın Kuzey Germen Konfederasyonu'ndaki (1866-1871) hakimiyetine (Wilkinson, 2008) kadar farklı biçim ve uygulamalarla lider devletlerin bölgesel hegemonya örnekleridir. Dolayısı ile *Hegemonya* bölgesel entegrasyon sürecinin önemli bir parçası ve temel unsuru olarak da rol oynamaktadır.

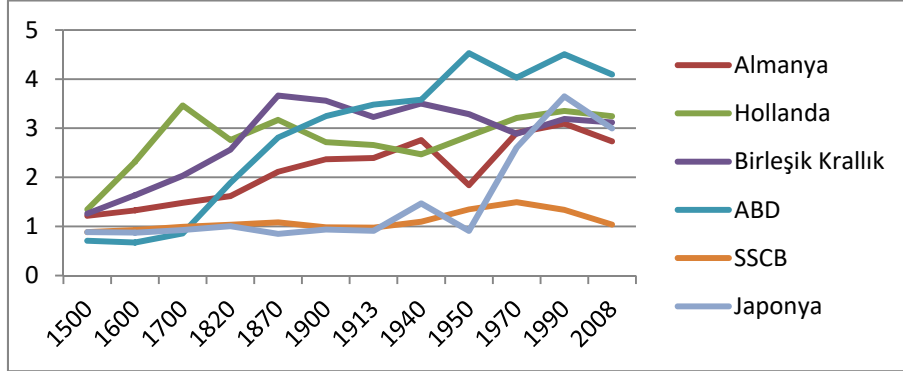
Wilkinson'a (2008:139) göre hegemonik ilişkiler *ikili, bölgesel ve sistemik* olabilmektedir. "Devletler arasındaki *ikili hegemonik ilişki*; güçsüz ülke üzerinde baskı, tehdit, müdahale, savunma, yardım gibi araçlarla hegemonun etkisini uygulaması ile ortaya çıkabilmektedir. Hegemonik ilişkinin temel noktası çıkarları tehlikede olan her iki ülkenin hegemonun önderliğinde ortak savunma oluşturmasıdır." II. Dünya Savaşı sonrası Hegemonik dönemin temel özelliği, iki baskın güç arasında sıkışan ülkelerin ekonomik ve politik varlıklarını sürdürebilmeleri için hegemonik güçlerin şemsiyesi altına farklı biçimlerde (gerek baskı gerekse rıza ile) girmeleridir. Türkiye'nin birçok ülke gibi SSCB tehditine karşı ABD yardımları ile birlikte savunmasını kabul etmesi veya SSCB'nin birçok Doğu Avrupa ülkesi üzerinde baskı ve zor kullanması bu dönemde hegemonyayı pekiştiren gelişmelerdir. *Bölgesel hegemonya* veya *çok taraflı ittifak hegemonyası* ise ikili hegemonik ilişkiye ek olarak dış tehditlere karşı ittifakın birleşik güçlerine önderlik sağlamaktadır. Bir dizi ikili anlaşma veya çok taraflı tek bir yapı (veya her ikisi) bölgesel hegemonyayı kurumsallaştırmaktadır. Bölgesel hegemonya içindeki her ülke karşılıklı müttefik olmayabilir, hatta düşman da olabilirler. Türkiye ve

Yunanistan'ın karşılıklı birçok politik soruna karşın NATO, OEEC gibi askeri ve ekonomik örgütlerde bir araya gelmesi hegemonun önderliğinde kurumsallaştırılmaktadır. *Sistemik hegemonya* ise tekkutlu güçten fazlası fakat evrensel imparatorluktan ise daha azıdır. Wilkinson'a göre (2008, 139) Dünya-sistem hegemonik gücü bölgesel hegemon gibi nüfuzunu kullanabilir; fakat bütün devletler hegemonyası altında olacağından karşısında birleşecek ortak düşman olmayacaktır.

Hegemonya'nın ortaya çıkış sürecinde ülkelerin kişi başı gelir düzeyinin diğer ülkelerden farklılaştığı ve ayrıştığı gözlenmektedir (Grafik 3). Hollanda, İngiltere ve ABD hegemonyalarının zirve dönemlerinde bu ülkelerin kişi başı gelir düzeyleri uyguladıkları bölgesel entegrasyonun başarısı sonrasındaki liberal ticaret düzeninde en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Hollanda ve İngiltere bu dönemleri tamamlamışlardır ancak ABD hegemonyası için sürecin devam etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerde Kişibaşı GSMH'nin Seçilmiş Yıllar İtibari ile Değişimi

Kaynak: Maddison, 2013 verileri kullanılmıştır.

Daha önceki bölgesel entegrasyon evreleri arasında var olan geçiş dönemi (küreselleşme dönemi) Emperyalist ve Hegemonik bölgesel entegrasyon arasında ayrı bir dönem olarak gerçekleşmemiştir. Politik İmparatorluk'tan Ulus-devlet'e geçerken Venedik ve Ceneviz'in Politik İmparatorluk yapısının dışına çıkan ticaret sistemi, Ulus-Devlet'ten Merkantilizme geçişte Hollanda'nın serbest ticaret sistemi ve Merkantilizm'den Emperyalizme geçiş sürecinde İngiltere'nin küresel liberalizmi bölgesel entegrasyon safhaları arasındaki bölgeselleşmeye karşı küreselleşme dönemlerini oluşturmaktadır. Ancak Emperyalist bölgeselleşme ile Hegemonik bölgeselleşme arasında böyle bir küreselleşme dönemi bulunmamaktadır. Dolayısı ile Hegemonik bölgeselleşme dönemi ABD'nin liberal küreselleşmesi ve SSCB'nin kapalı sistemlerinin karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan ve bu açıdan önceki dönem bölgeselleşmelerinden farklılaşan bir evredir. ABD hegemonyasının SSCB'nin geniş etki alanı ve ekonomi-politiği nedeni ile *evrensel imparatorluğa* dönüşmemesi bu dönemin de kesintisiz olarak bölgeselleşme dönemine dahil olmasına neden olmaktadır.

Emperyalist bölgesel entegrasyondan hegemonik bölgesel entegrasyona doğrudan geçişine neden olan temel etkenler şunlardır;

Öncelikle, Merkantilist ve Emperyalist bölgesel entegrasyon sürecini bütünselleştirilmiş geniş bir coğrafyada uygulayabilen ülkeler yeni sistemde hegemonik güçler olabilmişlerdir. ABD ve Rusya'nın (SSCB) sahip olduğu geniş alanın sanayileşmiş merkez etrafında çevresini denetleyebilen ekonomi-politik bir bütün haline gelmesi ve II. Dünya Savaşı'nın askeri ve politik sonuçları, bu iki ülkenin kendi siyasal ve ekonomik sınırları dışındaki bölgeler üzerinde de hegemonik denetim kurabilmesini sağlayarak hegemonik bölgeselleşmeyi ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak, Emperyalist entegrasyon merkez güçlerin çevre üzerindeki hakimiyetine dolayısı ile de merkez ülkeler arasında rekabet ve çatışmaya dayanmaktadır. Bu çatışmalar I. ve II. Dünya Savaşları ile çevre üzerindeki merkez ülkelerin denetim ve hâkimiyetini değiştirmiştir. Her savaş sonunda bölgesel entegrasyon alanı oluşturabilecek hegemonik güce sahip devlet sayısı azalmış ve göreceli olarak güçleri düşmüştür. "Yani fabrikaların, bankaların ve sermayedarların rekabeti nasıl küçük üreticileri yok ediyor ve büyük sermaye kartelleri yaratıyorsa büyük emperyalist güçlerin rekabetinden ve savaşından da en güçlü emperyalist gücün oluşturacağı bir federasyon ortaya çıkabilir." (Kautsky 1990'dan Akt. Emre, 2013, 51) II. Dünya Savaşı sonrasında iki süper güç ve iki sistem kalmıştır. Bu durum da küresel hegemonik devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Kıta Avrupası, İngiltere ve Pasifik'te Japonya'nın savaş sonrası ticari, ekonomik ve politik gücünün düşmesi ve çevre ülkelerdeki bağımsızlık mücadeleleri ile emperyalist bölgeselleşme devam edemez hale gelmiştir. Bunun sonucunda da eski sömürgelerin bağımsız devletler olarak ortaya çıkmaları merkez çevre ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir.

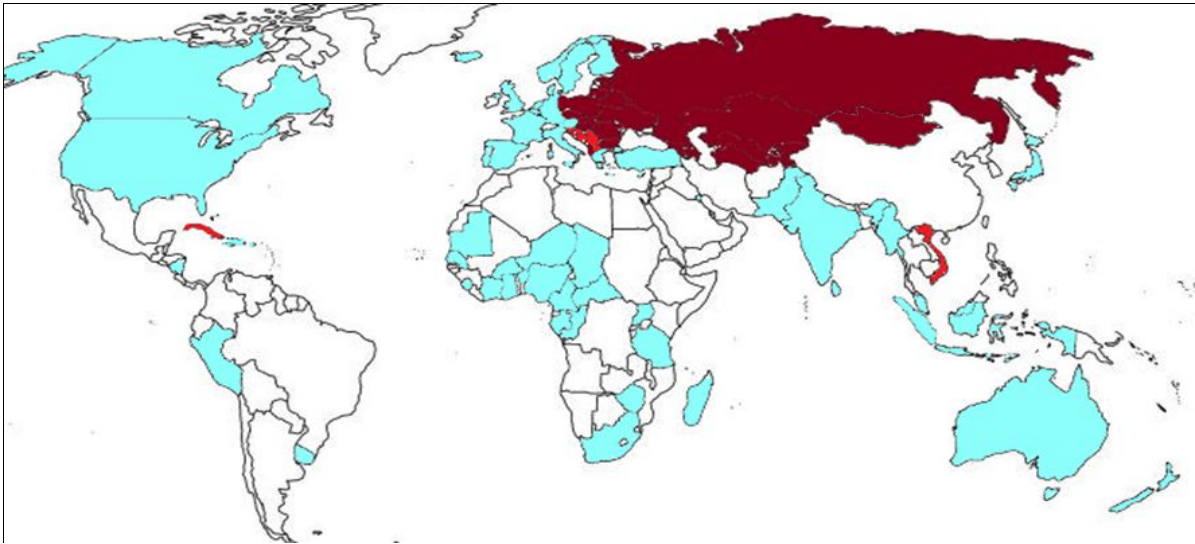

Bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin ayakta kalmak için büyük güce ihtiyaç duyması ve iki güç arasında sıkışmaları da hegemonyanın gelişmesine zemin hazırlamıştır.

İki büyük savaş ve 1929 dünya ekonomik buhranının liberal ticaret ve serbet piyasa düzenini zayıflatması, sosyalist ve korumacı ekonomilerin gelişmesine karşın hegemonik güç önderliğinde yeniden liberal istikrarlı bir sistemin oluşturulması yönünde girişimleri zorunlu kılmıştır. Kindelberger'in (1973) "hegemonik istikrar teorisine göre açık ve liberal bir dünya ekonomisi hegemonik ya da hakim bir gücün varlığını gerektirmektedir" (Gilpin, 2012, 95). ABD'nin savaş sonrası ulaştığı bu konum ve "yeni uluslararası düzen" kurma girişimi bölgeselleşme sürecinde de etkili olmuştur. "Hegemon, liberal ekonomik düzenin kural ve normlarının inşası ve sürdürülmesi yeterliliğine sahip olduğu gibi buna istek de duymaktadır; hegemonun düşüşüyle liberal ekonomik düzen büyük ölçüde zayıflayacaktır" (Gilpin, 2012, 95). ABD'nin yeniden liberal serbest ticaret düzenini ve piyasa ekonomisi normlarını emperyalist bölgeselleşme sonrası dönemde uygulama isteği diğer dönemlerden farklı olarak sosyalist blok ve Az gelişmiş ülkeler sorunu ile karşı karşıya gelecektir. Bu nedenle bu dönemde küresel serbest ticaret düzeni OEEC/OECD ülkeleri ile sınırlı bir bölgede uygulanabildiğinden küresel olmaktan çok bölgesel bir hegemonya söz konusu olmuştur. Yine bu dönemde endüstriler arası ticaretin yerini endüstri içi ticaretin almaya başlaması ile birlikte merkez ülkeler arasındaki ticaretin önemi daha da artmış ve bölgesel hegemonya başlangıçta büyük oranda gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemin hegemonik bölgeselleşme olarak ifade edilmesinin temel nedeni hegemonik bölgeler ve hegemonik güçlerin sınırları ile bölgesel entegrasyonlar biçiminde organize edilmiş olmasıdır.

Harita 1. 1963 yılı GATT ve COMECON Üyesi Ülkeler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ABD'nin hegemonik bölgesel entegrasyon süreci Bretton Woods Konferansı ile dünya ekonomi politik düzeninin yeniden şekillenmesini sağlayacak temel uluslararası kuruluşların oluşturulması ile gerçekleştirilmiştir. 1929 ekonomik krizinin ve savaşların neden olduğu olumsuzluğu ortadan kaldıracak tedbirleri almak çerçevesinde uluslararası liberal ekonomik ve politik ortak kararlar almaktır. Bu çerçevede; uluslararası rafahın artırılması için yeniden kalkınmayı teşvik edecek bir dünya bankasının (IBRD) kurulması, uluslararası finansal ilişkileri yeniden düzenleyebilecek, para ve ticaret bloklarının oluşmasını da önleyebilecek tek bir para sisteminin yürütülmesinden sorumlu uluslararası bir fonun (IMF) kurulması ve dış ticareti sınırlandıran ekonomik milliyetçi politikaların yerine serbest ticari ilişkileri düzenlemek için uluslararası bir örgüt kurulması (ITO-GATT) ABD hegemonyası altında geniş bir dünya blokunun ancak serbest bir biçimde gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu örgütler kuruluş yıllarında büyük ölçüde sanayileşmiş liberal ülkelerden oluşmaktayken zaman içerisinde üye sayısında ve dünya toplam ticaretinden aldığı payda önemli bir artış gerçekleşmiştir. SSCB'nin yıkılması ile birlikte Sosyalist Ekonomiler'in de piyasa ekonomisine geçişi ile ABD'nin bölgesel hegemonik bloku küreselleşebilmiştir.

Tablo 6: Seçilmiş Yıllar İtibariyle IMF-IBRD-GATT Üye Sayıları ve GATT Üyelerinin Dünya Mal Ticaretinden Aldıkları Paylar

	1945	1948	1953	1963	1973	1983	1993	1994	2018
IMF/IBRD	28	43	52	99	123	144	150	191	189
GATT	--	16	29	54	77	84	105	119	164

İhracat (%)	--	63.4	69.9	75.0	84.1	78.4	89.3	--
İthalat (%)	--	58.6	66.9	75.3	85.5	81.3	89.7	--

Kaynak: IMF, 2018; WTO, International Trade Statistics 2011, 22-23.

ABD'nin küresel düzeyde Sosyalist Blok dışındaki dünyayı bütünleştirme çabaları bölgesel düzeyde de hegemonik entegrasyonla uyumlu bir biçimde işlemektedir. Özellikle Sovyet tehdidine karşı ülkeler arası ekonomik ve ticari işbirliğinin desteklenmesi ve kalkınma çabalarını güçlendirmek amacı ile "entegrasyonlar"ın önem kazanması liberal ticaret düzeni içerisinde bölgesel entegrasyonları önemli kılmaktadır. Bu girişimler Avrupa kıtasında (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı-OEEC, 1948), Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC, 1957), Avrupa Serbet Ticaret Bölgesi (EFTA, 1960) gibi oluşumlarla desteklenirken; kalkınma süreci içerisindeki ülkeler de ekonomik entegrasyonların olumlu etkilerinden yararlanmak ve küresel ticaret sistemine avantajlı bir biçimde dahil olabilmek için Latin Amerika (LAFTA-1960, CARIFTA-1968), Asya (RCD-1964, ACM-1964, ASEAN-1967) ve Afrika'da (ACM-1964, UDEAC-1964, MRU-1973) gibi birçok bölgesel entegrasyon hegemonik bölgeselleşme ile uyum içerisinde gelişim göstermektedir.

Bu çerçevede ABD *tektaraflı hegemonyadan* (unilateral hegemony) *müşterek hegemonyaya* (cooperative hegemony) (Pedersen, 2002) yönelirken GATT ilkeleri ile uyumlu bölgesel entegrasyonlar ekonomik, ticari, politik ve askeri nedenlerle ABD tarafından da desteklenmiştir.

ABD'nin liberal hegemonik bölgeselleşme politikaları karşısında ise SSCB'nin sosyalist hegemonik bölgesel entegrasyonu yer almaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin Doğu Avrupa'da ortaya çıkan boşluğu askeri ve politik araçlarla hakimiyetine alması sonrasında ticari ve ekonomik olarak da bölge ile bütünleşme süreci ABD'nin Marshall Planı'na karşı kaçınılmaz hale gelmiştir. Doğu Avrupa'nın Savaş öncesi dış ticaretinde Almanya ve Batı ülkelerinin payının yüksekliği (Tablo 8) Savaş sonrasında sosyalist ülkeler ve SSCB için sorun oluşturmaktadır. Bu sorunu aşmak amacı ile sosyalist ülkeler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı arttırmak ve Doğu Avrupa ülkelerinin Marshall Yardımları'nı reddetmelerini sağlayacak Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) 1949 yılında kurulmuştur. COMECON temelde tam ekonomik entegrasyondan ziyade ülkelerin kendi yeterliliklerini sağlamalarını destekleyen, karşılıklı anlaşmalara ve gönüllük esasına dayanan bir örgütlenmedir; 1962 yılında "Uluslararası Sosyalist İşbölümü"nin ve 1971 yılında "Sosyalist Ekonomik Entegrasyonun Geliştirilmesi"nin kabulü ile daha sıkı bir entegrasyona dönüşmüştür (Bokoff, 2010, 4-7).

Tablo 7: Sovyet Dış Ticareti-Seçilmiş Yıllara Göre Coğrafi Dağılım (%)

	1946	1950	1953	1956	1959	1962	1965	1970	1975	1978
Sosyalist Ülkeler^a	54.5	81.1	83.2	75.7	75.3	70.2	68.8	65.2	56.3	59.8
COMECON Üyesi Ülkeler	40.6	57.4	59.3	49.6	52.0	57.5	58.0	55.6	51.7	55.6
Kapitalist Ülkeler	45.5	18.9	16.8	24.3	24.7	29.8	31.2	34.7	43.6	40.1
Sanayileşmiş Ülkeler	38.4	15.1	14.5	16.8	15.9	18.1	19.3	21.2	31.2	28.0
(LDCs) En Az Gelişmiş Ülkeler	7.1	3.8	2.3	7.5	8.8	11.7	11.9	13.5	12.4	12.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

^a Çin, Küba, Vietnam, Kuzey Kore ve Yugoslavya dahil.

Kaynak: Gregory ve Robert, 1981: 272

COMECON, ABD hegemonyası dahilinde oluşturulan IMF'ye benzer biçimde 1963 yılında Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası'nı (IBEC) oluşturarak üye ülkeler arasında finansal bütünleşmeyi de gerçekleştirmiştir. 1964 yılında ortak bir para birimi olarak "aktarılabılır ruble"nin (переводный рубль) (ibec.int, 2018) kullanılmaya başlaması ile çok taraflı ödemeler sistemini üye ülkeler arasında sağlamış ve ABD dolarının "anahtar para" statüsünü COMECON bölgesinde de SSCB üstlenmiştir. Ticarete ve ödemelerde gerçekleştirilen entegrasyonlar bölge-içi ticaret hacminin ve oranlarının artmasına ve bölge-dışı ticaret hacmi oranlarının düşmesine neden olmuştur.

Tablo 8: Seçilmiş Yıllara Göre Doğu Avrupa ve SSCB Ticareti Payları (%)

Yıllar	Doğu Avrupa'nın İhracatında Doğu Avrupa'nın Payı	Doğu Avrupa'nın İhracatında SSCB'nin Payı	Doğu Avrupa'nın İthalatında Doğu Avrupa'nın Payı	Doğu Avrupa'nın İthalatında SSCB'nin Payı	SSCB'nin İhracatında Doğu Avrupa'nın Payı	SSCB'nin İthalatında Doğu Avrupa'nın Payı
1900	1,56	1,56	2,50	7,50	0,81	0,42
1913	0,68	1,36	1,54	8,46	1,41	0,18
1928	1,52	17,78	20,94	4,53	12,83	5,38

1935	1,24	11,36	16,03	1,27	2,45	7,33
1938	0,85	8,88	12,21	1,43	4,38	3,21
1948	25,40	17,61	18,33	33,33	46,30	44,07
1953	40,34	32,01	33,73	44,57	53,37	61,53
1959	39,64	28,53	27,46	43,78	54,24	52,28
*Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve 1948 yılından itibaren Doğu Almanya						

Kaynak: International Trade Statistics 1900-1960, 1962 (unstats.un.org.)

SSCB ve çoğu sosyalist ülkelerin ülkelerinin uyguladığı planlı ekonomi sisteminin 1970'lerden itibaren çıkmaya girmesi; endüstri ve tarımda verimliliğin düşmesi, büyümenin yavaşlaması ve kişi başına düşen gelirin düşmesi (Grafik 3) Sovyet sistemini yeniden yapılandırmaya zorlayarak 1980 sonrasında *Perestroika* ve *Glasnost* politikaları ile reformlar yapılsa da başarısızlıkla sonuçlanmış ve SSCB resmen 1991 yılında dağılmıştır. COMECON'da hegemonik güce sahip olan SSCB'nin ortadan kalkması ile COMECON da 1991 yılında dağılmıştır. "SSCB'nin Doğu Bloku üyelerini sosyalist enternasyonal işbölümü içinde uzmanlaşmaya zorlaması bu ülkelerin kuvvetli direnişine ve bu ekonomilerin batıya doğru açılma imkânları aramasına neden olmuştur" (Gilpin, 2012, 357). Benzer biçimde de ABD'nin küresel ticari ve finansal bütünleşme politikalarına karşı da az gelişmiş ülkelerden tepkiler 1960'lı yıllarla birlikte yükselmektedir. *Bağlantısızlar Hareketi* ve UNCTAD her ne kadar bölgesel bir entegrasyon özelliği taşımasa da dünya ekonomi politiginde az gelişmiş ülkelerin iki hegemonik bölgeye de dahil olmadan varlıklarını sürdürebilme arayışlarını göstermektedir.

2.3. Post-Hegemonik Bölgesel Entegrasyon

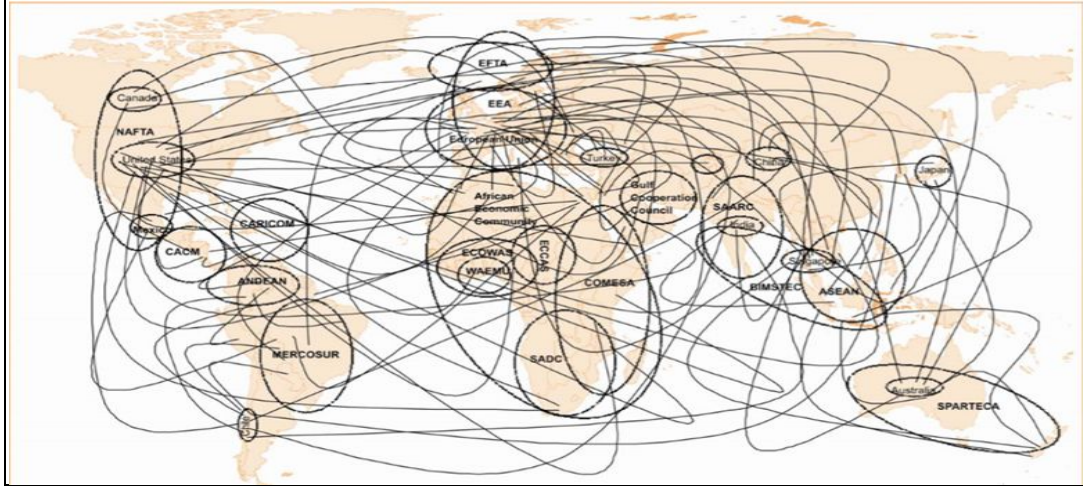
Hegemonik güç ABD'nin düşüşü ve SSCB'nin yıkılması ile bütün dünyada ortaya çıkan bölgesel entegrasyonlardır (Telo, 2011). 1960'lı yıllarda Hegemonik bölgeselleşme içerisinde gelişen yapıların ve/veya bu denetimin dışında kalan bölgelerin, 1990 sonrası dönemde etkinliklerini arttırarak gerçekleştirdikleri bölgesel entegrasyon süreçlerinden oluşmaktadır. ABD'nin değişen bölgeselleşme politikaları, Rusya'nın yeniden bölgeselleşme eğilimi içine girmesi, Avrupa Birliği'nin ekonomik-ticari entegrasyon yanında politik bir entegrasyona dönüşmesi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve entegrasyon deneyimi başarısızlıkları ve Asya-Pasifik bölgesinde yükselen yeni ekonomik merkezlerin ortaya çıkması bu dönemin temel değişim dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu dönem bölgesel entegrasyonlarında *uygulanan ekonomik sistemler ve üretim biçimleri* arasındaki farklılıkların azalması *tekrar Politik entegrasyonlara* doğru süreci evirmektedir.

2000 yılı sonrası bölgeselleşme hareketlerindeki ayrışma ve karmaşıklıkla birlikte yeni dönemi adlandırmada yeni kavram ve tanımlar yapılmaya başlanmıştır (Söderbaum, 2015:20) Bunlar hegemonya sonrası bölgeselleşme (post-hegemonic regionalism/ Riggiozzi/Tussie 2012; Telò 2013), neoliberalizm sonrası bölgeselleşme "post-neoliberal regionalism" (Riggiozzi 2012), heteredoks bölgeselleşme "heterodox regionalism" (Vivares 2013), farklılaştırılmış bütünleşme "differentiated integration" (Leuffen et al. 2013), geçirgen bölgeselleşme "porous regional orders" (Katzenstein, 2005), bölgesel dünyalar "regional worlds" (Acharya 2014), yakınsak bölgeler "converging regions" (Lenze/Schriwer 2014), ağ bölgesi "networking region" (Baldersheim 2011), öte bölgeselleşme "beyond regionalism" (Harders/Legrenzi 2008), ve dönüştürücü bölgeselleşme "transformative regionalism" (Mittelman 1996, 2000) gibi kavramlarla yeni dönemdeki ekonomik politik gelişmelere bağlı olarak farklı bölgeselleşmelerin içiçe geçtiği bu dönem bölgeselleşmeleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu kavramlardan post-hegemonik bölgeselleşme kavramı daha genel ve tamamlanmamış bir süreci ifade etmesi nedeni ile dönemi tanımlamakta tercih edilmiştir.

Post-hegemonik dönem bölgeselleşmesi üç bölgeselleşme düzeyinde incelenebilir. Bunlardan ilki bölgeler arası keskin ayrımların ortadan kalkması ile "spagetti kasesi"nin ortaya çıkması, ikinci olarak büyük ekonomik merkezler etrafında ekonomi-politik bütünleşmelerin ve yeniden bloklamaların gerçekleşmesi üçüncü olarak da sınırlı sayıda da olsa hegemonya karşıtı bölgeselleşme oluşumlarıdır. Bu üç farklı bölgeselleşmenin birarada birbirleriyle çatışarak bir bütün oluşturması dönemin en önemli özelliğidir.

Harita 2: Spagetti Kasesi

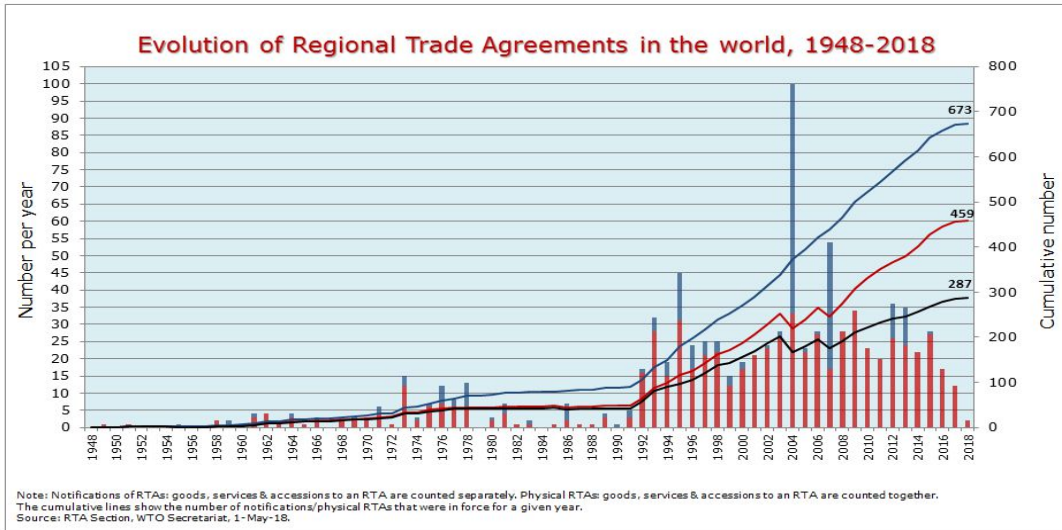

Kaynak: UNCTAD, 2006:10

1960'lı yıllardaki bölgeselcilikğin başarısızlığı ve 1980'lerde bölgeselleşmenin yeniden dönüşü (Bhagwati, 1992, 538-540) bölgesel ayrışmadan çoktarafılığa evrilerek Eski Bölgeselleşme'nin yerini Yeni Bölgeselleşme'ye bırakmıştır. Yeni bölgeselleşmenin (Lawrence, 1996, 8); ihracata dayalı, dünya ekonomisi ile bütünleşen, piyasa merkezli, şirketler öncülüğünde, hizmet ve yatırımları da kapsayan, derin entegrasyon ve eşit muamele ile eskisinden ayrılması bu dönemin temel özellikleridir. Bu bölgeselleşme eskisi ile kıyaslandığında siyasal ve ideolojik temelde farklılaşmış bölgesel entegrasyonlardan ekonomik ve ticari işbirliğine dayalı bütünleşmelere yönelmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sosyalist Blok'un dağılması, hemen tüm ülkelerin liberal ekonomi politikalarını benimsemeye ve ihracata yönelmeleri, Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinden gittikçe daha fazla pay almaya başlamaları, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması, ikili ve çoktarafli bölgesel ticaret anlaşmaları sayısındaki artış (Tablo 9) ve bu artışın "domino etkisine" (Baldwin, 1993) neden olması post-hegemonik dönemdeki bölgeselleşmelerin ayırıcı değil içiçe geçen bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Bu durum bölgeselleşme açısından eski bölgeselleşmede net olarak ayrılabilen ekonomik ve ticari entegrasyonların artık bölgesel olmaktan çok küresel bir "spagetti kasesi" ne (Bhagwati, 1995) dönüşmesine ve entegrasyonlarda yeni sorunların oluşumuna da (Baldwin, 2006) neden olmaktadır. Bölgesel entegrasyonlar arasında kesin coğrafi sınırların ortadan kalkması; Kuzey-Kuzey, Güney-Güney entegrasyonlarından Kuzey-Güney entegrasyonlarına yeniden yönelme, entegrasyonlar arasında farklı aşamaların farklı ülkelerle içiçe geçmesi, mal, faktör entegrasyonlarından sosyal-siyasal entegrasyonlara yönelen çeşitli bölgesel entegrasyonlar bu dönemde hız kazanmaktadır. Küresel ölçekteki ayrışmaların (G-7/G-77) yerini tek ekonomik sistemde farklı sosyo-politik yaklaşımlarla uyumlaştıran yeni örgütlenmelerin (G-20) alması da bu dönemde ekonomik/ticari farklılıkların yerine bütünleşik bir küresel ticaret sisteminin aldığını göstermekle birlikte sorunlar eski ve yeni yükselen ekonomi-politik güçler etrafında devam etmektedir.

Tablo 9: Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Evrimi, 1948-2018

Kaynak.: WTO, 2018.

Bölgesel entegrasyonların niteliği ve sayılarındaki artış yanında bu dönemde derinliği de farklılaşmaktadır. Eski bölgeselleşme dönemindeki ideolojik bloklaşma çerçevesinde gerçekleşen derinleşme ve benzeşme süreci günümüzde sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda yeniden belirgin hale gelmektedir. Ekonomi politik açıdan farksızlaşan ülkeler arasındaki derin entegrasyonlar kültürel ve sosyal bütünlükle politik güçlere doğru evrilmektedir. Bu durum Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (1957) Avrupa Birliği'ne (1993) dönüşümünde net bir biçimde gözlenmektedir. Dünya üzerinde ikili ve çok taraflı bölgesel ticaret anlaşmaları hızlı bir biçimde artış gösterse de *Büyük Güçler* etrafında gerçekleşen derin entegrasyonlar diğerlerinden bu anlamda farklılaşmakta ve ekonomik bölgeselleşmeler sosyo-politik bölgeselleşmelere dönüşmektedir. Dolayısı ile post-hegemonik dönemdeki bölgeselleşme ticari ve ekonomik avantajlar yanında büyük ülkenin sosyo-politik gücüne bağlı olarak "medeniyetler" (Huntington, 2002) çerçevesinde gelişen entegrasyonlardır. Avrupa Birliği derin entegrasyonu büyük oranda başarabilen ve post-hegemonik dönemin en önemli entegrasyonudur. Rusya bu dönemde yeniden yakın coğrafyası ile bölgeselleşme sürecine girerek (Avrasya Ekonomik Birliği, 2015) bölgesel ve küresel etkinliğini sürdürmek ve arttırmak istemektedir. Çin ve ABD ise daha geniş bir coğrafyada birbirlerine rakip olarak oluşturmaya çalıştıkları bölgesel işbirlikleri ve entegrasyonlarla post-hegemonik dönemde çatışma sürecine girmektedirler. ABD'nin "Trans Pasifik Ortaklığı" (Trans-Pacific Partnership/TPP) ve Çin'in "Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık" (Regional Comprehensive Economic Partnership/RCEP) girişimleri her iki ülkenin de bölgeselleşme süreci ile ekonomi-politik güçlerini sürdürme ve derinleştirme amaçlarındaki temel unsurlardandır. Ayrıca ABD'nin hegemonik dönemde inşa ettiği küresel uluslararası ekonomik örgütlerdeki ağırlığına alternatif olarak da farklı coğrafyalardaki Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti (BRICS) işbirliğine yönelmekte ve alternatif örgütler (Yeni Kalkınma Bankası NDB-2014) oluşturarak yeni bir bölgesel entegrasyon sürecini ortaya çıkarmaktadırlar.

Post-hegemonik dönemde gelişen bir diğer bölgeselleşme ise hegemonya karşıtı bölgeselleşmedir. Hegemonik bölgeselleşme döneminde oluşturulan birçok politik ve askeri nitelikteki işbirlikleri bu dönemde ekonomik ve ticari bölgeselleşmelere dönüşmüştür. 1960'larda Güney Asya'da komünizmin yayılmasını önlemek amacı ile oluşturulmuş olan Güney Doğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN-1967) (Ben, 2005, 97) günümüzün önemli bir ticari ve ekonomik bölgesel entegrasyonuna evrilmektedir. Benzer biçimde hegemon gücün *çevreleme politikası* çerçevesinde ülkeler arasında oluşturulan askeri işbirlikleri (CENTO-SEATO-ASPAC) ticari ve ekonomik işbirliklerine (ECO-SAARC-SAFTA) dönüşerek hegemonyanın bölgeselleşme politikaları ile uyum içerisindedir. Ancak özellikle Latin Amerika'daki bazı bölgeselleşme hareketlerine baktığımızda bunların *hegemonya karşıtı bölgeselleşme* (Malamud, 2012) süreci içerisinde oldukları ifade edilmektedir. Özellikle Venezüela'nın başını çektiği oluşumlar (ALBA, Petrocaribe ve Sucre) post-hegemonik dönemde hem ABD'nin Latin Amerika entegrasyon politikalarına hem de genel olarak küreselleşme eğilimleri ile zıtlık içindedir. 1960'larda Latin Amerika'da uygulanan kalkınma modellerinin önemli bir parçası olan bölgesel entegrasyon hareketlerinin (LAFTA-1960) başarısızlığı ve 1980'lerde uygulanan neoliberalizmin Latin Amerika ve Karayipler'de yoksulluk ve düşük büyümeye neden olması, 1990'lardan itibaren ABD'nin bölgedeki borç, yatırım ve ticaretteki hakimiyetinin yerini Avrupa Birliği ve Çin'in almaya başlaması (Yaffe, 2011, 128) bölge ülkelerinin yeni arayışlara girmesine neden olmuştur. Bu entegrasyonlardan Latin Amerika için Bolivarlı İttifak (ALBA) 2004 yılında Venezüela ve Küba arasında oluşturulmuş ve 11 üyeli bir entegrasyona dönüşmüştür. ALBA temelde ABD'nin tüm Amerika kıtasını kapsayan Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi'nin (FTAA's) antitezi olarak (albainfo.org) oluşturulmuş ve kendisini Latin Amerika ile sınırlandırmıştır. ABD'nin bölgedeki hegemonya ve serbest ticaret sistemine karşı oluşturulan ALBA ortak bir para birimi (Sucre) ve petrol birliği (Petrocaribe-2005) ile bölgesel entegrasyon sürecini güçlendirmeyi ve derinleştirmeyi amaçlayan post-hegemonik dönemin antikapitalist ve anti-hegemonik entegrasyon örneğini teşkil etmektedir.

3. Sonuç

Bölgesel entegrasyon evreleri genellikle, uluslararası ticari ilişkilerin arttığı dönemleri ve bölgesel entegrasyon aşamalarının gerçekleşme düzeylerine bağlı olarak birbirinden farklı ekonomik yapıların benzeştiği ve bütünleştiği süreçleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bölgeselleşme dalgaları olarak ifade edilen evreler de küresel entegrasyonun hız kazandığı dönemleri yavaşladığı veya küreselleşmenin kesintiye uğradığı dönemlerden ayırmak için kullanılmaktadır. Bu durumda bölgeselleşme evreleri küreselleşme süreci ile bütünleşmekte ve küreselleşmenin sadece bir hızlandırıcı olarak görülmektedir. Ancak bölgeselleşme ve/veya bölgelilik her zaman küreselleşme sürecini hızlandıran bir etken değil farklı olarak ona karşıt da olabilmektedir. Dolayısı ile küreselleşme ve bölgeselleşme evreleri, hem birbiriyle uzlaşan hem de çatışan niteliktedir. Bunda etkili olan temel etken de bölgeselleşme evrelerinin her toplumda

aynı zamanda gerçekleşmemesi ve bu evrelerde uygulanan ekonomi-politiğin bir öncekiyle çatışması ve çelişmesidir. Bölgesel entegrasyonların ekonomik ve ticari niteliğinin ağır basmasıyla birlikte politik bir karakter taşıması, toplumların farklı gelişme yollarından ve süreçlerinden geçmesi ve birbirini etkilemesi bir bütün olarak bölgeselleşmenin temel dinamiğini de oluşturmaktadır.

Bu çalışma bir önceki çalışma (İnan, 2017) ile bölgeselleşme evrelerini dünya ekonomi-politiğindeki değişimlere bağlı olarak dönemlendirmektedir. Bu çerçevede bölgeselleşme evreleri "Politik İmparatorluk Bölgeselleşmesi, Ulus-devlet Bölgeselleşmesi, Merkantilist Bölgeselleşme, Emperyalist Bölgeselleşme, Hegemonik Bölgeselleşme ve Post-Hegemonik Bölgeselleşme" olarak birbirinden, uygulanan ekonomik sistemler, üretim ilişkileri, ticaret politikaları, siyasal sistemler, bölgesel bloklar ve oluşturulan ekonomik entegrasyonlar açısından altı döneme ayrılmıştır. Son dönem olan Post-Hegemonik dönemde birbirinden farklı bölgeselleşmelerin içiçe geçtiği ve henüz baskın bir bölgeselleşmenin ortaya çıkmadığı gözlenmektedir. Önceki evrelerde de birbirinden farklı bölgeselleşme eğilimleri birarada bulunmaktadır fakat dönemi karakterize eden başat bir bölgeselleşme söz konusudur. Bu evrenin tamamlanmamış bir dönem olması ve Hegemonik Bölgeselleşme ile kısmi bir bütün oluşturması bunda etkili olmaktadır. Bu evrede özellikle üretim biçimlerinin benzeşmesi, piyasaların bütünleşmesi, ideolojik kamplaşmaların büyük oranda ortadan kalkması gibi faktörler küreselleşmenin hız kazanmasına neden olmakla birlikte; gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete ve dünya ekonomisindeki ağırlıklarının artması, ABD'nin küresel ekonomik ve ticari politikalarındaki değişim, Avrupa Birliği'nin siyasi-ekonomik-kültürel bir bütüne dönüşmesi gelecekteki bölgesel entegrasyonlar için zemin oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Post-Hegemonik evre yeniden Politik İmparatorluk Bölgeselleşmesi'ne benzer bir bölgeselleşmeye doğru sürecin evrilebileceğine, tarihsel-kültürel yakınlığa bağlı geniş bölgesel entegrasyonların önümüzdeki dönemlerde gerçekleşebileceğine yönelik gelişmeleri içinde barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Amin, Samir (1997). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aslan, Nurdan (2013). Ekonomik Küreselleşme: Tarihi, Boyutları ve Sonuçları. *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım* (Ed.Küçükahmetoğlu vd.) 2013, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, ss. 2-28.
- Bağçe, H. Emre (2003). Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 28, ss. 63-79.
- Balassa, Bela (1967). Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market. *The Economic Journal*, vol. 77, pp. 1-21.
- Baldwin, Richard (2006). *Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls As Building Blocs on The Path to Global Free Trade*. Nber Working Paper Series. <https://www.nber.org/papers/w12545.pdf>
- Ben, Hilary (2005). Trade and Security in an Interconnected World. (ed.Felix Dodds ve Tim Pappard), *Human and Environmental Security*, Earthscan, London: Sterling VA.
- Bhagwati, Jagdish (1992). Regionalism versus Multilateralism. *World Economy*, 15: 535-556. doi:10.1111/j.1467-9701.1992.tb00536.
- Bhagwati Jagdish (1995). *US Trade Policy: The Infatuation with FTAs*. http://www.columbia.edu/cu/libraries/inside/working/Econ/ldpd_econ_9495_726.pdf
- Bhagwati, Jagdish ve Panagariya, A. (1999). *Preferential trading areas and multilateralism-strangers, friends, or foes*. *Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements*, 33-100 http://www.columbia.edu/cu/libraries/inside/working/Econ/ldpd_econ_9596_004.pdf
- Bokoff, Michael S.(2010). *The Framework of Trade in the Council for Mutual Economic Assistance*. Honors Scholar Theses. 129. http://digitalcommons.uconn.edu/srhonors_theses/129.
- Brewer, Anthony (2011). *Marksist Emperyalizm Teorileri: Eleştirel Bir Analiz*. (Çev. Cansu Aksoy), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Buzan, Barry (1984). Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case. *International Organization*, 38 (4): 597-624.
- Buzan, Barry ve Waever, Ole (2003). *Regions and Powers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpenter, Theresa. (2009). A Historical Perspective On Regionalism. In R. Baldwin & P. Low (Eds.), *Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System* (WTO Internal Only, pp. 13-27). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139162111.003
- Chailand, G. and J. P. Rageau (1985). *Strategic Atlas: A Comperative Geopolitics Of The World's Powers*. New York: Harper and Row.
- Cohen, Benjamin J. (1997). The Political Economy of Currency Regions", *The Political Economy of Regionalism*. edited by Edward D. Mansfield and Helen V. Milner, 50-76, New York: Columbia University Press. 1998. The Geography of Money. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Duara, Prasenjit (2010). Asia Redux: Conceptualizing a Region for Our Times. *The Journal of Asian Studies*, 69, pp 963-983 doi:10.1017/S0021911810002858. www.jstor.org/stable/40929275.
- Eichengreen Barry, Douglas A. Irwin (1995). Trade blocs, currency blocs and the reorientation of world trade in the 1930s. *Journal of International Economics*, 38, pp.1-24.
- Emre, Yunus (2013). Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 39, s. 45-69.
- Ertürk, Emin (1993). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Gallagher, John, and R. Robinson (1953). The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review*, vol. 6, no. 1, pp. 1-15. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0289.1953.tb01482.x>
- Galtung, Johan (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, vol. 8, no. 2, pp. 81-117. www.jstor.org/stable/422946.
- Gilpin, Robert (2012). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*. (Çev.: Murat Duran vd.), Ankara: Kripto Kitaplar
- Gregory, Paul R., ve Robert C. Stuart (1981). *Soviet Economic Structure and Performance*. New York.
- Haberler, Gottfried (1964). Integration and Growth of the World Economy in Historical Perspective. *The American Economic Review*, Vol. 54, No. 2, Part 1, pp. 1-22. <https://www.jstor.org/stable/1810895>
- HETTNE, Björn (2005). Regionalism and World Order. pp. 269-286, in Farrell (M.), Hettne (B.) and Van Langenhove (L.) (ed.), *Global Politics of Regionalism*, England: Pluto Press.

- Hettne, Björn ve Fredrik Söderbaum (1998). *The New Regionalism Approach*. Pre-publication manuscript, Politeia, Vol 17, No 3, pp 6-21. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2399180.
- Higgott, Richard (2007). Alternative Models of Regional Cooperation? The Limits of Regional Institutionalization in East Asia. *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era*, Edited by Mario Telò, 2007, Ashgate Publications. Second Edition
- Hobson, John A. (1902). *Imperialism: A Study*, New York: James Pott & Co. <https://oll.libertyfund.org/>
- Hoshiro, Hiroyuki (2013). "Regionalization and Regionalism in East Asia", Mar.2013 , ISS Discussion Paper Series F-162 <http://www.iss.u-tokyo.ac.jp/publications/dpf/pdf/f-162.pdf>
- Huntington, Samuel P. (2002). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- IBEC (2018). http://ibec.int/about_the_bank/stories_bank/
- İnan, Şükrü (2017). Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikliği ve Tarihsel Evreleri-1. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt 10, Sayı 54, ss. 852-866.
- İnan, Şükrü (2006). Pan-bölge Kuramından Jeoekonomik Gerçekliğe. II. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Doğumunun 125. Yılında Türkiye'nin Önemi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No:12, 381-398.
- Irwin, Douglas (1993). *Multilateral and bilateral trade policies in the world trading system: an historical perspective*. Edited by Jaime De Melo ve Arvind Panagariya, Cambridge University Press <https://pdfs.semanticscholar.org/0ea1/cf218730e3d45203b6303bf32e4796abd5d9.pdf>
- Johnson, Harry (1965). An Economic Theory of Protection, Tariff Bargaining and the Formation of Customs Unions. *Journal of Political Economy*, vol. 73, pp. 256-283.
- Johnson, Harry (1965). Optimal Trade Intervention in the Presence of Domestic Distortions. in Baldwin et al., *Trade Growth and the Balance of Payments*, Chicago: Rand McNally, pp. 3-34.
- Katzenstein, Peter J. (2005). *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. by. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Kautsky, Karl (1907). Socialism and Colonial Policy (1907). *Between The Stuttgart International Congress and The German Party's Congress At Essen*. (Çev. Angela Clifford) 1975, <https://www.marxists.org/archive/kautsky/1907/colonial/index.htm>
- Keohane, Robert O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown.
- Kindleberger, Charles P. (1973). *The World in Depression, 1929-1939*. Berkeley: University of California Press.
- Krasner, Stephen D (1976). State Power and the Structure of International Trade. *World Politics*, Vol. 28, No. 3, pp. 317-347.
- Lairson, Thomas D. and David Skidmore (2003). *International Political Economy: The Struggle for Power and Wealth*. Third ed., Wadsworth, ISBN: 0-15-507497-0
- Lawrence, Robert Z. (1996). *Preferential Trade Arrangements: The Traditional and The New*. Working Paper, No:6, http://www.eces.org.eg/MediaFiles/Uploaded_Files/%7B7127A424-6894-40B4-BCB5-0AE37953E1B7%7D_ECESWP6e.pdf
- Lenin, Vladimir I. (1977). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (Çev.Cemal Süreya), 4. Baskı, İstanbul: Sol Yayınları.
- Lipsey, R.G. (1957). The Theory of Customs Union: Trade Diversion and Welfare. *Economica*, vol. 24, pp. 40-46.
- Machlup, Fritz (1975). *A History of Thought on Economic Integration*. <https://core.ac.uk/download/pdf/6636207.pdf>
- Machlup, Fritz (1977). *A History of Thought on Economic Integration*. New York: Columbia University Press.
- Maddison, Angus (2003). *Historical Statistics of the World Economy: 1-2008*. AD The Maddison-Project, <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013
- Malamud, Andres (2012). *The Rise of Post-hegemonic Regionalism The Case of Latin America*. (Ed: Pia Riggiozzi and Diana Tussie), ISBN 978-94-007-2693-2, Springer, London-New York: Dordrecht Heidelberg.
- Mansfield, Edward D., Eric Reinhardt (2003). Multilateral Determinants of Regionalism: The Effects of GATT/WTO on the Formation of Preferential Trading Arrangements. *International Organization*, 57, Fall 2003, pp: 829-862 The IO Foundation
- Mansfield, Edward D., Milner, Helen V (1999). The New Wave of Regionalism. *International Organization*, vol 53, No 3, pp.589-627.
- Meade, J. E. (1956). *The Theory of Customs Union*, North Holland Publishing Company.
- O'loughlin, John and H. Wüsten (1990). Political Geography of Panregions. *Geographical Review*, vol. 80, issue 1, pp. 1-20. doi:10.2307/215894
- Özer, Yonca (2013). "Dünya Ekonomisinde Bölgeselleşme Hareketleri. *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, (Ed. Küçükahmetoğlu vd.) 2013, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, ss. 29-51.
- Panagariya, Arvind. *Contributions of Jagdish Bhagwati to The Theory of Commercial Policy*. www.columbia.edu/~panagariya/Bhagwati%20Conference...
- http://www.columbia.edu/~ap2231/jbconference/Papers/Panagariya_Bhagwati%20Conference_Commercial%20Policy.doc
- Pedersen, Thomas (2002). Cooperative Hegemony: Power, Ideas And Institutions In Regional Integration. *Review of International Studies*, 28, 677-696 British International Studies Association.
- Söderbaum, Fredrik (2015). Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field. *KFG Working Paper Series*, No. 64, October 2015, Kolleg-Forschergruppe (KFG) "The Transformative Power of Europe", Freie Universität Berlin.
- Sternberg, Fritz (1945). Japan's Economic Imperialism. *Social Research*, vol. 12, no. 3, 1945, pp. 328-349. www.jstor.org/stable/40982121.
- Taylor, Peter (1996). Unity and Division in Global Political Geography. (Ed: Douglas Ian) *Companion Encyclopedia of Geography: The Environment and Humankind*, London, UK: Routledge.
- Telò, Mario (2011). The European Union, regionalism, and world order: five scenarios. *Fédéralisme Régionalisme*, [En ligne], Volume 11, Numéro 2 - Le régionalisme international: regards croisés. Europe, Asie et Maghreb, URL : <http://popups.ulg.ac.be/1374-3864/index.php?id=1090>.
- Tinbergen, J. (1954). *International Economic Integration*. Amsterdam: Elsevier.
- UNCTAD (2006). *Investment Provisions in Economic Integration Agreements*. https://unctad.org/en/Docs/iteit200510ch1_en.pdf
- UNSTAT (1962). *International Trade Statistics 1900-1960*. <https://unstats.un.org/unsd/trade/imts/Historical%20data%201900-1960.pdf>
- Vayrynen Raimo (2003). Regionalism: Old and New. *International Studies Review*, 5, 25-51
- Viner, Jacob (1950). The Customs Union Issue. *Carnegie Endowment for International Peace*, pp. 41-55.
- Wilkinson, David (2008). Hégemonía: Hegemony, Classical and Modern. *Journal of World-Systems Research*, 14(2), 119-141. <https://doi.org/10.5195/jwsr.2008.340>
- Wimmer, Andreas and Feinstein, Yuval (2010). The Rise of the Nation State Across the World, 1816 to 2001. *American Sociological Review*, 75(5) 764-790, DOI: 10.1177/0003122410382639, <http://asr.sagepub.com>
- WTO, World Trade Organization (2011). *International Trade Statistics 2011*. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2011_e/its2011_e.pdf
- Yaffe, Helen (2011). The Bolivarian Alliance For The Americas: An Alternative Development Strategy. *International Journal of Cuban Studies*, 3(2/3), 128-144. <http://www.jstor.org/stable/41945941>
- Young, Robert J. C. (2015). *Empire, Colony, Postcolony*. UK: Wiley Blackwell.